

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 22, İstanbul 2022, 227-257

DULKADİROĞLU ÜVEYS BEY'E SUNULAN BİR MECMUA (BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ Ms.OR.OCT. 3419)

Arzu Atik

Doç. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
(arzuatik@gmail.com), ORCID: 0000-0003-0181-2492 / Assoc. Dr., İstanbul 29 Mayıs University Faculty of
Literature Department of Turkish Language and Literature

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 25.10.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Yayın Sezonu: Güz

Atıf/Citation

Atik, Arzu (2022), "Dulkadiroğlu Üveys Bey'e Sunulan Bir Mecmua (Berlin Devlet Kütüphanesi Ms.or.oct. 3419)", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 29, 227-257.

Atik, Arzu (2022), "A Majmua Presented to Dulkadiroğlu Üveys Bey (State Library of Berlin, Ms.or.oct. 3419)", Journal of Ottoman Literature Studies, 29, 227-257.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Dulkadiroğlu Üveys Bey'e Sunulan Bir Mecmua (Berlin Devlet Kütüphanesi Ms.or.oct. 3419)

Öz

Mecmualar gerek birden fazla eserin gerekse farklı beyitlerin bir araya geldiği çoğunlukla biricik olan yazmalardır. Bu mecmualardan biri de Berlin Devlet Kütüphanesi'nde yeni kataloglanan Ms.or.oct. 3419 numaralı önemli yazmadır. 1931'de Oskar Rescher'in Berlin Devlet Kütüphanesi'ne sattığı yazmalardan olan bu mecmuanın hem yedi müstakil eser hem de "Müteferrikat" başlığı altında bir şiir mecmuası bulundurması ve Dulkadir Beyi Şehsüvaroğlu Ali Bey (ö. 1522)'in oğlu Üveys Bey (ö. 1522)'in isteğiyle hazırlanması değerini daha da arttırmaktadır. Mecmuanın önemli başka bir yönü ise Çağatay Türkçesi, Farsça, Türkçe ve az da olsa Arapça şiir ve eserler içermesidir. Bunların içinde Hatifî'nin *Leyla vü Mecnun*'u, Şükrî'nin şimdiye kadar bilinmeyen divanı ve *Selim-name*'sinin ilk versiyonu, Sururî-i Acem'in divanı gibi önemli eserler bulunur. Ayrıca mecmuanın sonunda mürettip tarafından kaleme alınmış arıza olarak da değerlendirilebilecek Farsça manzum kısım da oldukça kıymetli bilgiler içermektedir.

Bu çalışmada öncelikle mecmuanın tanıtımı yapılarak eserler değerlendirilip özellikle "Müteferrikat" başlıklı şiir seçkisi incelenecektir. Ardından Dulkadiroğlu Üveys Bey'den kısaca bahsedilerek mürettibin kim olduğu sorusu irdelenecektir. Ayrıca makalenin sonunda "Müteferrikat"taki kaynaklarda bulamadığımız Türkçe beyitler ve mecmuanın sonundaki 91 beyitlik Farsça arızanın tercümesi de ek olarak verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, Müteferrikat, Üveys Bey, Dulkadiroğulları

A Majmua Presented to Dulkadiroğlu Üveys Bey (State Library of Berlin, Ms.or.oct. 3419)

Abstract

Majmua's are mostly unique manuscripts in which more than one work and different couplets come together. One of these majmua is, manuscript number Ms.or.oct. 3419, which was newly cataloged in the Berlin State Library. This majmua, which is one of the manuscripts that Oskar Rescher sold to the Berlin State Library in 1931, was probably completed in 1521 upon the request of Üveys Bey (d. 1522), the son of Dulkadiroğlu Şehsüvaroğlu Ali Bey (d. 1522). The majmua has both seven works and also various poems under the title 'Müteferrikat'.

Important aspect of the majmua is that it contains poems and works in Chagatai Turkish, Persian, Turkish and Arabic. Among these, there are important works such as Hatifî's *Leyla vü Mecnun*, Şükrî's divan that has not been known until now, and the first version of his *Selim-name*'s, Sururî-i Acem's divan.

In addition, at the end of the majmua, it contains very valuable information about majmua in the 91 couplet Persian verse section written by the compiler of majmua.

In this study, firstly, the majmua will be introduced, the works in the majmua will be evaluated, and especially the "Muteferrikat" will be examined. Then, Dulkadiroğlu Üveys Bey will be briefly mentioned and the question of who the the compiler of majmua (mürettib) is will be examined. In addition, at the end of the article, Turkish couplets that we could not find in the sources in "Müteferrikat" and the Persian translation of 91 couplets at the end of the majmua will be given as an appendix.

Keywords: Majmua, Müteferrikat, Uveys Bey, Dulkadiroğulları

Giriş

Berlin Devlet Kütüphanesi Ms.or.oct. 3419 numaralı mecmua, yeni kataloglanan önemli yazmalardan biridir (Doğan Averbek 2020: 17-19).¹ Muhtevası açısından değerli bu yazmanın şimdiye kadar kataloglanmayan Oskar Rescher yazmalarından olması da ayrı bir önem taşımaktadır.

Hem yazı alanı hem de marjini kullanılan bu yazma, talik hatla yazılmış 186 varaktan oluşmaktadır. Metin alanı çift sütun 13 satır, marjin ise 26 satırdır. Müstensihî belli olmayan yazmanın hattına bakarak kâtibinin Azeri ve Çağatay metinlerini de istinsah etme kabiliyetinde bir kâtip olduğu söylenebilir (Doğan Averbek 2019: 21). Yazmanın farklı yerlerinde Seyyid Ahmed Rıza'ya ait farklı 2 mühür, Mehmed b. Ahmed'e ait farklı 2 mühür ve Hacı Bektaş Dergâhı'na ait bir vakıf mührü olmak üzere 5 farklı mühür bulunmaktadır (Doğan Averbek 2019: 21-22). 1a'daki sahibiyet kaydında "sâhibu hâzihi'l-kitâb el-fakîrû'l-hakîr meydancı be-dergâh-ı Hâcî Bektaş" ibaresinin altında Seyyid Ahmed Rıza'ya ait biri (11)95(?)/1780-1781 diğeri (11)94/1780² tarihli 2 farklı mühür, onun altında Müderriszade diye bilinen es-Seyyid Mehmed Vahîd bin es-Seyyid Abdülkerim'in 21 Cemaziyelahir (1)228 /21 Haziran 1813 tarihli bir intikal kaydı bulunur.³ Bu iki kayıt da bu yazmanın serüveni hakkında bize önemli şeyler söyler. Seyyid Ahmed Rıza'ya ait mühürde tam tarih olmadığından 2 farklı senaryo üzerinde durulabilir. İlki yazmanın 1780'lerde Hacı Bektaş Dergâhı'nda meydancı olan Seyyid Ahmed Rıza'nın mülkiyetindeyken, 21 Haziran 1813'te Ankara'nın köklü ailelerinden Müderriszade Mehmed Vahîd (ö. 1273/1856-57)'e intikal etmesidir. Soyları Hacı Bayram-ı Veli'ye dayanan Müderriszadelerden Abdülkerim Efendi'nin iki oğlundan biri olan Mehmed Vahîd Efendi'nin (Bayramoğlu 1983: 104, 118) mülkiyetine giren mecmua daha sonra vakıf mühründen anlaşıldığı kadarıyla Hacı Bektaş Dergâhı'na gelir. 1284/1867-68 tarihli vakıf mührü, yazmanın birçok yerinde basılıdır ama en net hali 176a'da mevcuttur. Mecmuanın buraya Vahîd Efendi veya onun ölümünden sonra oğlu Ahmed Tevfik (ö. 1304/1896-97) tarafından bağışlandığı düşünülebilir. Dergâh'tan sonra bu yazmanın Rescher üzerinden Berlin'e nasıl gittiği ise bir muammadır. 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla Bektaşı tekkeleri de kapatılmış ve kitapları dağıtılmış, sadece Hacı Bektaş'ta bulunan külliye kalmıştır. 1925'te tekkelerin kapatılmasından sonra külliye bir süre Numune Ziraat Okulu olarak kullanılırken bazı eşyalar derviş odalarında korunmuş, bazıları Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiş, derviş odalarında bulunan kitaplar da o sırada kütüphaneler genel müdürü olan H. Fehmi Tugal tarafından tasnif edilerek Milli Kütüphane'ye gönderilmiştir (Tanman 1996: 462). Güler Doğan Averbek'in işaret ettiğine göre Dergâh'taki yazmaların hepsi Milli Kütüphane'ye gitmez ve söylentilere göre bir kısmı görevliler tarafından satılır ve pazara düşer, bu mecmua da daha önce Hacı Bektaş

¹ Bu mecmuadan bizi haberdar eden Sayın Doç. Dr. Güler Doğan Averbek'e teşekkürü bir borç bilirim.

² Mühürlerde sadece 95 ve 94 yazılı olduğundan tam tarihi vermek zorlaşıyor. Genellikle tarih son iki rakamla verilmişse 1195 almak şeklinde bir temayül olsa da mühür veritabanında yaptığım araştırmalarda bunun her zaman geçerli olmadığını gördüm. Bir örnek için bkz. <https://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0515>. Bundan dolayı mühürlerdeki tarihler (12)95/1878 ve (12)94/1877'de olabilir.

³ Aynı intikal kaydı 99a'da da yazılmıştır. Aynı sayfanın ortasında kötü bir şekilde karalanmış, okunamayan bir kayıt mevcuttur. Ayrıca Fuat Bayramoğlu, elinde bulunan fetva mecmuasında da babası Abdülkerim'in sahibiyet kaydının ardından Mehmed Vahîd'e ait aynı tarihli intikal kaydının bulunduğu ve başka bir yazmada da yine aynı tarihli bu intikal kaydının olduğunu söyler (Bayramoğlu 1983: 118). Muhtemelen bu kitaplar Abdülkerim Efendi (ö. 1813) öldükten sonra Mehmed Vahîd Efendi'ye intikal etmiştir. Her ne kadar bu mecmuada Abdülkerim Efendi'ye ait bir sahibiyet kaydı yoksa da bu mecmua da ondan Mehmed Vahîd'e intikal etmiş yazmalardan biri olabilir.

Dergâhı'ndan çıkmadıysa muhtelemen bir şekilde önce sahaflara, sonra da Rescher vasıtasıyla 1931'de Berlin'e satılır (Doğan Averbek-Hanstein 2022).⁴

Ahmed Rıza'nın mührünün (12)94-95/1877-78 tarihli olduğundan hareketle ikinci senaryo ise ilk önce bir ihtimal babası Abdülkerim Efendi'den Mehmed Vahîd'e intikal eden yazma sonrasında onun tarafından Dergâh'a bağışlanması ve sonrasında da Ahmed Rıza'nın mülkiyetine geçmesidir. Mecmuadaki Dergâh mührü ile Ahmed Rıza'nın mührünün çoğunlukla aynı sayfalarda olması da dikkat çekicidir. Eğer Ahmed Rıza'nın mührü 1877-78 tarihli ise Dergâh henüz kapatılmamışken vakfa ait bir kitabın meydancı tarafından sahiplenilmesinin pek mümkün olmadığını düşünüyoruz. Bundan dolayı ilk senaryonun daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Her hâlükârda iki senaryoda da mecmua 18 ve 19. yüzyılda Bektaşî geleneğe sahip kişi/kurumların elinde varlığını sürdürür. Bu da ileride bahsedeceğimiz ve mecmuada seçilen eserlerin bir kısmındaki ortak unsurlarından biri olan inanç halkasıyla ilişkilendirilebilir veya bu ortak unsurun okuyucu kitlesi için önemine işaret eder diyebiliriz.

1b'den itibaren eserler başlar. Yazı alanında Farsça, Türkçe ve az da olsa Arapça seçme beyitler, mesnevilerden alıntılarının bulunduğu bir seçki olan Müteferrikat (1b-79a), marjinde Hatîfî (ö. 927/1521)'nin *Leyla vü Mecnun* mesnevisi (1b-80b); yazı alanında Sururî'nin gazelleri (79b-98b); marjinde Yar Alî'nin Farsça *Tercüme-i Nesrî'l-lealî'si* (80b-101a); yazı alanında Şükrî'nin divanı (99b-129b); marjinde Sadî'nin *Nasihati'l-müluk'ü* (101a-115b); marjinde Vahîd-i Tebrizî'nin *Miftahü'l-bedayi* adlı eseri (115b-129a); marjinde ve yazı alanında Şükrî'nin *Selim-name'si* (129b-174a); yazı alanında ve marjinde Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği 2 mektup ve Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a gönderdiği mektup (174b-176a) yer alır. 176b'den itibaren farklı bir hatla yazılmış Hakkî mahlaslı 7 şiir vardır (176b-177b). 178a-181a boştur. 181b-182b'de muhtemelen mürettip tarafından kaleme alınan 4 sütuna 17 satırla yazılmış Farsça 91 beyitlik eksik bir arıza mevcuttur. Bundan sonraki varaklarda fevayid türünden metinler bulunmaktadır. 183a-b'de çoğunlukla noktaları konmamış, farklı bir kalemle yazılmış Arapça natamam bir metin; 184a'da "Bu fasl atın içinde olan renc ne sebeble olur anı beyân eder" cümlesiyle başlayan atlarla ilgili Türkçe bir metin vardır. 184b-185a boştur. 185b'de 13 beyitlik dinî bir şiir; 186a'da 16 Şaban 965/3 Haziran 1558 tarihli Adana-İstanbul arasındaki menzillerin yazıldığı muhtemelen eksik bir liste; 186b'de güzel bir hatla yazılmış "bismillahirrahmanirrahim", 2 not ve Berlin Devlet Kütüphanesi mührü vardır.

Mecmuanın tertip tarihinin *Selim-name* ve *Nasihati'l-müluk'*teki kitabet tarihlerinden yola çıkarak 927/1521 olduğunu söyleyebiliriz.

Mecmuada genel olarak Doğu sahası/Çağatay Türkçesi ve Farsça ağırlıklı eserlerin olması ve o coğrafyanın edebî zevkinin bir yansıması görülür. Ayrıca mecmuadaki müstakil eserlerde ve Müteferrikat'ta genellikle Nevayî-Şiilik/inanç-Tebriz bağlantısının çoğunlukla ortak payda olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle mecmuadaki eserlerin/şiirlerin büyük çoğunluğunun Nevayî ile bir şekilde kesişmesi onun etkisinin ne denli büyük ve şümüllü olduğunu göstergesidir. Aşağıda eserler tanıtılırken bu ilişkilere değinilecektir.

⁴ Mecmua, Berlin Devlet Kütüphanesi'nin sağlama defterine 10 Eylül 1931'de kaydedilmiştir (Doğan Averbek 2021: 555).

Mecmuadaki Eserler

Mecmuanın ilk eseri olan Hatifi'nin *Leyla vü Mecnun*'unun (1b-80b, marjinde) telif tarihi belli değildir. Agâh Sırrı Levend'e göre eserin sonunda Camî'nin hayatta olduğunu bildiren beyitlerden hareketle 898/1492'den önce yazılmış (Levend 1959: 76), kendinden sonraki Türk şairlerini de etkilemiş, hatta bazıları tarafından tercüme edilmiş önemli bir eserdir (Levend 1959: 84). Eserin Türkiye kütüphanelerinde 20'den fazla nüshası bulunmaktadır.

Mecmuada Hatifi'nin bu eserinin seçilmiş olması tesadüf olmasa gerektir. Mecmua derlenirken muhtemelen henüz hayatta olan şairin o coğrafyada hem edebî hem de dinî otorite olan Camî'nin yeğeni ve Nevayî'nin himayesinde olması ve dayısı Camî'nin aksine İsna-aşeriyye mezhebini benimsemesi (Öztürk 1997: 468) dolayısıyla bu mecmuadaki ortak motiflerin önemli bir temsilcisi olarak görülebilir.

İkinci eser, yazı alanında bulunan Sururî divanıdır (79b-98b). Lacivert zemin üzerine yaldız, siyah, kırmızı, yeşil mürekkeple süslü serlevhada yaldızla "Gazeliyyât-ı Surûrî" yazılıdır ve divanda 65 gazel, 1 murabba vardır.

Kaynaklarda Sururî-i Acem olarak bilinen şairin İran'dan Anadolu'ya gelen şairlerden biri olduğu söylenir. Latifi'ye göre, bazılarının aslen Anadolulu olduğunu söyledikleri; bir mansıp elde edebilmek ümidiyle gelmesine rağmen buna kavuşamayarak ömrünü seyahatlerle geçiren şairin Yavuz Selim devrinde Şah İsmail'in yanındayken öldüğü, Sicill-i Osmânî'de ise Kanunî devrine yetiştiği belirtilir (Köksal 2013). Gelibolulu Âlî, Sururî'nin şiirlerinin beğenildiğini ve çok sayıda lügaz yazdığını söylerken, Latifi'ye göre de gazel tarzında benzeri olmayan bir şairdir ve Yavuz Sultan Selim'e atfedilen "Tâ muanber kâkülün hurşîde salmuşdur kemend" mısrayla başlayan gazel Sururî'ye aittir (Köksal 2013).

Divanın bu mecmua dışında bilinen 2 nüshası vardır. Bunlardan biri olan Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 3777 numaralı nüshası üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (Şaripbekova 2001). İkinci nüshası da Vatikan Borg. Turco 35 numarada kayıtlıdır.⁵

Hurufilik akidesine bağlı, şiirlerinde Fazlullah Hurufi'ye bağlılığını bildiren bir şairin divanının bir nüshasının mecmuada olması ayrıca Müteferrikat bölümünde de beyitlerinin bulunması mecmuanın sacayaklarından biri olan inanç bağlantısıyla örtüşür. İkinci ortak nokta olan Nevayî bağlantısı ise şairin onun gazellerine yazdığı nazirelerle kurulur (Çetindağ 2006: 65).

Mecmuada bulunan üçüncü eser, 80b'de marjinin sonunda başlıksız başlayan Yar Alî'nin *Tercüme-i Nesrî'l-lealî* adlı Farsça eseridir (80b-101a). Ebu Alî Tabersî'nin (ö. 548/1154) Hz. Alî'nin sözlerini içeren *Nesrî'l-lealî*'sinin birçok tercümesinden⁶ biri olan eseri ilginç kılan özellik, şairin eseri ilk olarak Türkçeye ardından Farsçaya tercüme etmesidir. Matemî⁷ mahlasını alan Yar Alî, bu eseri ilk olarak 911/1505'te Türkçeye (Özkan 2019: 110, 115) ardından 918/1512'de Yavuz Sultan Selim'e sunmak için tekrar Farsçaya çevirir. Mensur-manzum bir dibaceyle başlayan eserde, 82a-b'de müellif adını "Yâr Alî b. Abdullâh el-Alâneviyyü'l-asl eş-şehîr bi't-Tebrîzî" olarak verir. Tebrizli olarak meşhur olduğunu söylediği künyesinde geçen "el-Alâneviyyü'l-asl" nisbesi için bir açıklama yapılamayan şairin Anadolu'dan Tebriz'e gittiği oradan tekrar Anadolu'ya geçtiği söylenebilir. 84a'da da eseri Yavuz Sultan Selim'e sunduğunu söyler. Eser, alfabe sırasına göre Hz.

⁵ https://digi.vatlib.it/view/MSS_Borg.turc.35 (18.10.2021)

⁶ *Nesrî'l-lealî* tercümeleri için bkz. Adem Ceyhan, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Vecizeleri*, Ankara: Öncü Kitap, 2006.

⁷ Matemî/Yar Alî, Tebriz'de bir gence âşık olur, bundan kurtulmak için önce Hicaz'a gider ama sonrasında nereye gittiği hakkında bir şey söylemez, başından geçen bu olayları anlattığı eseri *Riyâzü'l-efkâr*'ı 926/1519-20'de Bursa'da yazar (Özkan 2019: 111).

Alî'ye ait 129 Arapça vecize ve onların kıta şeklindeki Farsça tercümesini içerir.⁸ Eserin Türkçe tercümesinde 252 vecize vardır (Özkan 2019: 113). 100b'deki hatimede Allah'ın feyziyle nisan yağmurlarının denizdeki değerli inciye dönüştüğü bahar günlerinde *Nesrû'l-lealî*'sini -Türkçe tercümesini de bahar günlerinde bitirir (Özkan 2019: 115)- evası-ı Muharrem 918/28 Mart-6 Nisan 1512'de tamamladığını belirtir. Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkış tarihi olan 7 Safer 918/24 Nisan 1512'den (Emecen 2009: 408) hemen önce tamamlanan eserde Yavuz Sultan Selim "sultân-ı selâtîn-i zamân ve hâkân-ı havâkîn-i devrân nekâve-i âl-i Osmân nâşir-i adl ü ihsân kâmi'-i zulm ü tугyân kâli'-i küfr ü isyân es-Sultân İbn es-Sultân Ebu'n-Nasr Sultân Selîm Hân bin Bâyezîd" olarak övülür.

Bu eserin Tahran Melik Kütüphanesi 5128 numaradaki nüshasının tanıtımı ve Yar Alî'nin kim olduğuna dair bilgileri içeren kitap Alî Saferî-i Akkal'a tarafından yayınlanmıştır (Alî Saferî-i Akkal'a 1389). Yayının ikinci bölümünde bulunan bu incelemede eserin metni ve nüshanın tıpkıbasımı bulunmaz, sonunda nüshadan örnek sayfalar bulunur. Nüsha tanıtılırken unvan sayfasında ve sonunda Yavuz Sultan Selim'in mührü olduğu söylenir (Alî Saferî-i Akkal'a 1389: 39). Bu da eserin Yavuz'a sunulduğu ve kitapları arasına girdiğini gösterir.

Bu eserin mecmuanın bütün ortak noktalarıyla kesiştiği görülür. Nevayî'nin de aynı minvalde *Nazmü'l-cevahir* (890/1485) adıyla bir tercümesi vardır ve tercümede de her Arapça vecize bir rubai yazılarak tercüme edilmiştir (Kut 1989: 453). Ayrıca şair, Tebrizli olarak şöhret bulmuştur.

Mecmuanın dördüncü ve en önemli eseri olan *Şükri Divanı* 99b-129b'de yazı alanındadır. Şimdiye kadar Kafzade Faizî'nin Şükri'nin divanını gördüğünü söyleyerek tezkiresine 2 beyit alması ve Kâtib Çelebi'nin bu bilgiyi tekrarlaması (Doğan Averbek 2019: 15) dışında kaynaklarda söz edilmeyen divan, Güler Doğan Averbek tarafından yayınlanmıştır (Doğan Averbek 2019). Şimdilik bilinen tek nüshası bu mecmuada olan divanda 129 gazel ve 2 rubai mevcuttur (Doğan Averbek 2019: 32).

Şükri, Nevayî'nin izinden gittiğini hem divanında hem de *Selim-name*'sinde ifade eder. Divanda şiirinin Nevayî'nin sözü gibi "pür-hâl" olduğunu ve nazım üslubunu da onun divanından aldığını söyleyerek şiirlerini Çağatay Türkçesiyle yazdığına işaret eder (Doğan Averbek 2019: 32). *Selim-name*'de de kendini anlattığı bölümde şair olduğunu, altı dilde gazel dediğini belirttikten sonra Türkçede Nevayî gibi olduğunu söyler (Argunşah 1997: 312). Şair burada Nevayî gibi Çağatay Türkçesiyle gazeller yazdığını belirtmek için o dönemde kullanılan bir tabir olmadığından Çağatay Türkçesi tabirini değil dönemine uygun olarak Türkî tabirini kullanır (Argunşah 1997: 10).

Mecmuanın beşinci eseri Sadî'nin *Nasihatü'l-mülük*'ü 101a'da marjinde *Tercüme-i Nesrû'l-lealî*'nin hemen ardından başlar. Kâtip/mürettip 115b'de eserin yazımı için "li-kâtibihi fi târihi Nasihatü'l-mülûk" başlıklı bölümde "sultan ve meliklerin adabı hakkındaki iyi hasletli Sadî'nin buyurdukları dercedilmiş bu nasihatnameyi cennet misali konağında Dulkadir Şahı Sultan Üveys için yazdım, aklıma münasip bir tarih düştü" diyerek bir beyit yazar ve ikinci mısranda "Tuhfetü'l-âdâb" (927/1520-1521) tamlamasıyla istinsah tarihini verir:

"Tuhfetü'l-âdâb târihîst der hadd-i kemâl" (115b)

Bu eser, sonda kâtibin eklediği kısım hariç Sadî'nin eseriyle karşılaştırıldığında onun bir nüshası olarak değerlendirilebilir. Kâtibin bu eseri o sırada da yönetici olan ve sonrasında Dulkadiroğulları'nın başına geçecek Üveys Bey için bir yönetici nasıl olmalı sorusuna kısa ve öz bir cevapname olarak seçtiği düşünülebilir.

Altıncı eser, 115b-129a arasında marjinde bulunan Vahîd-i Tebrizî'nin *Miftahü'l-bedayi* adlı Farsça belagat eseridir. 115b-116a'da Vahîd-i Tebrizî bu eseri biraderzadesi Safiyüddin için

⁸ Akkal'a neşrinde de 129 vecize yer alır (Akkal'a 1389: 35).

kaleme aldığını söyler. Safiyyüddin ondan şiir sanatı hakkında şevahitleriyle bilgi ister. O da birazderzadesi gibi çocuklar, mübtediler yararlısın diye adını *Miftahü'l-bedayi* koyduğu bu eseri yazdığını söyleyerek "beyân-ı tarsî" ile konuya geçer. 129a'da eserin telif tarihini 820/1417-1418 olarak verir, bu muhtasarı mübtedilerin anlaması için yazdığını ve ibarelerin kolay olduğunu, örnekleri az verdiğini belirterek eseri bitirir.

Eser, Türk edebiyatında son devirlere kadar kaynak olarak kullanılmıştır. Hatta 19. yüzyılda Ali Nazif, ilk önce bu eseri *Tercüme-i Miftahü'l-bedayi* adıyla çevirir (Polat 2016: 15) ardından 1889'da *Zinetü'l-kelam* adıyla da *Miftahü'l-bedayi*'yi temel alarak başka bir eser yazar (Polat 2016: 12, 19).

Mecmuanın yedinci eseri, 129b-174a'da hem marjinde hem yazı alanında bulunan 927/1520-1521 telif tarihli Şükrî'nin *Selim-name*'sinin ilk versiyonudur. Telif tarihiyle aynı tarihte istinsah edilmiş bir nüsha olması açısından önemli olan eser, yaklaşık 2000 beyittir. 174a'da eser bittikten sonra 2 Farsça beyitle nüshanın istinsah tarihi "Mir'ât-i ehlü'l-hakâyık" tamlamasıyla (927/1520-1521) verilir. Şükrî *Selim-name*'sini Yavuz Sultan Selim'e sunmak için kaleme alır ama hem onun ve hem de hamisi Şehsuvaroğlu Ali'nin ölümü üzerine, yeni hamî arayışıyla eseri yanlış ve eksiklerinden dolayı yeniden yazdığını ve ilk versiyonu yok ettiğini söylemesine⁹ rağmen ilk versiyonun belki de ilk nüshasının bu mecmuada bulunması oldukça değerlidir.

Daha önce divanında da belirttiğimiz gibi Şükrî'nin Nevayî'nin hayranı ve takipçisi olduğunu bir kez daha vurgulamak isteriz. Bu eser, Yavuz Sultan Selim yaşasaydı ona sunulmak için hazırlanan bir eserdir fakat sunulmama da *Tercüme-i Nesri'l-lealî* ile birlikte mecmuadaki Yavuz Sultan Selim için yazılan eserlerdendir diyebiliriz.

Mektuplar

174b-176a'da yazı alanında ve marjinde Sultan I. Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği mektuplar ve Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a gönderdiği mektup yer alır.

174b'de başlayan ilk mektup Yavuz'un Şah İsmail'in mektubuna cevap olarak gönderdiği dördüncü mektuptur (Feridun Bey 1265: I/385-386). Münşeattaki kayda göre tarihi "evâhir-i Cemâziyelâhir 920"/13-21 Ağustos 1514'tür (Feridun Bey 1265: I/386). 175a'da biten mektuptan sonra ikinci mektup başlar, bu da Yavuz'un Şah İsmail'e üçüncü cevabî mektubudur (Feridun Bey 1265: I/383-384). Münşeattaki kayda göre "evâhir-i Cemâziyelevvel 920"/14-23 Temmuz 1514 tarihinde Erzincan'dan yazılmıştır (Feridun Bey 1265: I/384). 175b'de yazı alanında bu mektup biter, marjinde Fatih'in Şevval ayında Uzun Hasan'a yazdığı mektup başlar (Feridun Bey 1265: I/278-279) ve 176a'da sona erer. Mektubun altında Hacı Bektaş Dergâhı'nın mührü vardır.

Şah İsmail'e gönderilen mektupların ikisinde de Dulkadir hakanlarına vurgu yapılır. İlkinde sultanların töresi ve "mezheb-i havâkîn-i Zülkadir"e göre padişahların hâkim olduğu memleketler nikâhlısı gibidir (174b) denir, ikinci mektupta da şeriate uymayıp fitne ve fesat çıkaranların katledilmesinin bütün müslümanlarca umumen ululemr sultanlara ve "havâkîn-i Zülkadir"e hususan vacip olduğu (175a) söylenir. Mecmuaya alınmak için Farsça mektupların değil de bu ibarelerin geçtiği Türkçe mektupların seçilmesi de dikkate değerdir. Özellikle Yavuz Sultan Selim ile birlikte Çaldıran Savaşı'na katılan Şehsüvaroğlu Ali Bey'in sonrasında Dulkadiroğullarının başına getirilmesi bu mektupların beylik için önemini ortaya koyar.

⁹ Bu yeniden yazımlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Averbek 2019: 27-31.

Müteferrikat

Mecmuanın 8. eseri olarak niteleyebileceğimiz ve yazının odak noktası olan Müteferrikat'ta¹⁰ 32'si Türkçe (Çağatay Türkçesi dâhil), 66'sı Farsça yazan toplam 108 (33'ünün adı yazılmamış) şairin şiirleri yer alır. Bizce mürettip, Üveys Bey'in isteklerini de göz önünde bulundurarak bir kompozisyon oluşturmaya çalışır ve bu perakende beyitlere bir eser hüviyeti kazandırmak ister. 1b'de Müteferrikat'ın açılışı tıpkı bir eserin başlayacağı şekilde Kemal-i Hocendî (ö. 803/1401)'nin tevhid olarak nitelenebilecek 1. kasidesinin ilk iki beyitiyle yapılır.

افتتاح سخن آن به که کنند اهل کمال

به ثنای ملک الملک خدای متعال

پادشاهی که به پیراهن جاهش نرسد

از ازل تا به ابد وصمت نقصان و زوال

Mürettibin Tebriz'de kalmış, Türkçe şiir yazmış, Hafız'la çağdaş bir şair olan Kemal-i Hocendî (Şahinoğlu 2002: 226) ile başlaması da bir tesadüf değildir.¹¹ Ardından tevhide Türk dilinin en büyük şairlerinden Nevayî'nin *Garaibü's-sıgar*'ından "Hazret-i Bârî Ta'âlanın Tevhîdide" başlıklı 3. gazelinin matla beyitiyle (Alî Şîr Nevâyî 2003: 28) devam edilir. Sonrasında büyük şair Hafız'dan "Şimdi gülün elinde saf şarap kadehi var. Bülbül yüzbinlerce dille onu övüyor." (Gölpınarlı 1992: 28) mealinde matla beyitiyle sanki memduhun övgüsüne başlar, ardından "Vefakâr aşıkların hatırına riayet edenleri Tanrı her hususta her halde belalardan korur." (Gölpınarlı 1992: 180) mealinde bir beyiti ve ardından 2a'da Sadî'ye göre Hafız'ın cananı bir seher vakti evine gelince Hafız da bu gazeli yazar dediği (Sudî 2020: 2/1350) "Dün gece seher çağı beni gamdan kurtardılar. O gece karanlığında bana abıhayat sundular." (Hafız 1992: 127) mealinde beyitle devam eder. Sonrasında en çok okunan şairler olan Mevlana ve Attar'ın ismini vermeden sadece mesnevi başlığıyla *Mesnevi*'den 3 ve Attar'dan 1 beyit verilir.

Ardından "Şeyh Nizâmî râst" başlığıyla *Mahzenü'l-esrar*'dan "Zalim padişah ve dürüst adam" bölümünden 3 beyit gelir. Bu beyitler doğru sözlü olmakla ilgili, doğruluktan kimsenin zarar görmediği, sen doğru olursan Allah'tan zafer gelecektir mealindedir. Mürettibin hitap ettiği kişinin bir bey adayı olduğu düşünülürse bu beyitleri seçkinin ilk sayfalarına alması daha da önem kazanır. Doğruluktan ayrılmaması gereken bir yönetici olması daha baştan vurgulanır. Sonrasında 2b'de Müteferrikat'ın bir eser mantığıyla düzenlediği tezini haklı çıkaran Nizamî'den bir alıntı gelir. Nizamî, yaratılışının ve gönlünün doğru olduğu ve eserlerinin de doğrulukla süslendiğini söylediği beyitiyle seçkiyi yapan mürettibin yerine konuşur.

Ardından Sadî'nin *Gülistan*'ının "Sîret-i pâdişâhân" bölümünden temiz can göç yolunu tuttuktan sonra ha taht ha toprak üzerinde ölmüşsün diyen bir beyitle ve Çağatayca Allah'ın katında bütün sırların açık, bilinir olduğu ve haşrde benim yaptıklarımı karşıma çıkarma mealinde bir beyitten sonra Farsça bir beyitte de bir nefesten bile faydalanmıyoruz, keşke hiç olmasaydık mealindeki beyitlerle mürettip, sultanın da fakirin de öleceği, her şeyi gören ve bilen Allah'tan af dileyen, bir nefesin bile hakkını veremeyen insanoglu portresini çizer ve belki de kendine ait "Ferd" başlıklı aşağıdaki beyiti yazar:

¹⁰ Katalogda "Müfredat ve Müteferrikat" adıyla kayıtlıdır (Doğan Averbek 2021: 555).

¹¹ Süleyman Fehim de Devletşah'ın tezkiresinin serbest tercümesi olan *Sefinetü'ş-şuara* adlı eserinin başlangıcında bu kasidenin ilk beyitini kullanır (Süleyman Fehim 1259: 2).

Çünkü men yâr vaslın ister çarh hicrân gösterür
Gelmese devrân bizümle varalum devrân-ile (2b)

Mesnevi başlıklı 3 beyitle şiirle ilgili şu mealde bir alıntı gelir:

“Bir mecliste şiirden anlayacak kimse görürsem vücudumdaki her kıl konuşur, dile gelir, söz öldüren/sözden anlamayan biri bana mükafat verirse/benim hamim olursa nükteler benden bir hırsız gibi kaçır. Bu söz can göğsündeki süttür, süt emmeden akar.” (2b-3a)

Ardından Farsça “Ferd” başlıklı ve 6a’da mükerrer olarak alınan Ârif-i Ferketî’nin *Mecalisü’n-nefayis*’teki şevahid beyiti olan “Konuşurken dilinin nazikliğinden sanırsın ki gonca gül olan ağzında bir gül yaprağı vardır. ” (Alî Şîr Nevâyî 2015: 181) beyitine nazire diyebileceğimiz şu beyit gelir:

Ol zamânî kim tekellüm ol büt-i zîbâ kılır
Derc-i dürden lutf idüp ıkd-ı güher peydâ kılır (3a)

Hemen ardından Hurufî şair Nesimî’den bir beyit yer alır:

İy Nesimî fazl-ı Hakdan çün ganîsen fârig ol
Gör bu devrânı kayurma gerdiş-i devrân için (3a)

Nevayî’nin *Leyla vü Mecnun*’undan Mecnun’un babasının onu aramaya gitmesi bölümünden alıntılanmış 2 beyitte (Alî-şîr Nevâyî 1996: 272) Mecnun babasına “Sen bir servi istedin ama çerçöp oldu ve bu servi şimdi de kül oldu” der ve ardından “Bir ah çekersem cümle âlem yanacak, birinin halimi anlamasını/bilmesini bekliyorum” manasında mürettibin bir serzenişi olarak okuyabileceğimiz Farsça bir ferd gelir. Sonrasında yine mürettibin ve genel olarak âşık/insanın ruh haline uygun Hafız’dan “Baht yıldızımız hiçbir münecim tarafından bilinmedi, Allah’ım dünya annesinden hangi talihle/burçta doğdum” (3b) şikâyeti duyulur.

Ardından yine bir Türkçe ferd ve Hafî’den sadece “sana değil herkese hayat eziyet” diyen 2 beyit gelir ve mürettip bir nevi “devrandan/zamaneden şikâyet” başlığı altında farklı şairlerden beyitleri bir konu bütünlüğü içinde toplar.

Hafî sanma ki çarh ancak seni incitdi âlemde
Cihândan inleyü gitdi şular kim nesl-i Âdemdür (G110/15)

Sen degülsin ey Hafî ancak yaradılmış tamâm
Kahrını çarhun çeküp dehrün yudarlar zehrini (G267/8)

Başta İslami geleneğin olmazsa olmazı tevhid beyitleri sonrasında eserin sunulacağı kişinin övgüsü/anlatımı denilebilecek beyitler ve mürettibin Nizamî’nin dilinden bu eseri nasıl yazdığı, ardından kim olursa olsun öleceği, haşrde yaptıklarının karşısına çıkarılmamasını isteyen ve sonrasında Mevlana’nın dilinden şiir ve hamilik hakkında beyitlerin olduğu, talihinin yaver gitmediğini ve birçok acılar çektiğini anlatan bir nevi dibace kurgulayan bir mürettib olduğunu söyleyebiliriz. Sonrasında da bazen tek beyitlerle bazen de konuya uygun eserlerden alınmış âşıkane, hikmetli, nasihat tarzı beyitlerin yanı sıra muamma, lügaz gibi türlerle süslenmiş çok dilli bir eser meydana getirilir.

Müteferrikat’taki Şairler

Öncelikle Türkçe yazan şairlere odaklanacak olursak yaklaşık 100 beyitle en sık aralıklarla alıntı yapılan şairin Nevayî olduğu görülür. Nevayî’den alınan şiirlerin çoğunluğu bulabildiğimiz

kadarıyla divanlarında, özellikle *Garaibü's-sıgar'*da (60 beyit) bulunan beyitlerdir. Beyitlerin yanı sıra Nevayî'nin 4 gazelinin tamamı alınmıştır (26a'da 5 beyitlik, 43a-44a'da 7, 9 ve 9 beyitlik gazel). Sadece "Nevâyî" başlığıyla 3a'da *Leyla vü Mecnun'*undan 2, 27b'de *Hayretü'l-ebrar'*ın adı verilerek 4 beyit alınır. Ayrıca 1 Türkçe dörtlük ve Farsça 2 beyit vardır.

Ahmed Paşa ise 232 beyitle beyit sayısı en çok olan şairdir. Ahmed Paşa'dan ilk olarak 14a'da "Ferd" başlıklı beyit alınır, şairin adı verilmez. Bu beyit, divanda 60. gazelin matla beyitidir (Tarlan 1966: 162). Sonrasında 30b'de yine "Ferd" başlıklı bir beyit, 33b-42a arasında Ahmed Paşa'nın adı verilerek sırasıyla güneş kasidesi (Tarlan 1966: 54-59), la'l kasidesi (Tarlan 1966: 32-37) kerem kasidesi (Tarlan 1966: 60-63) ve yine Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu

Seher ki Zühre düzetdi nevâda nagme-i çeng
Arûs-ı çarh-ı felek raksa girdi çâbüük u şeng¹²

matlalı kaside (Tarlan 1966: 63-65) ve divandaki 15. kaside (Tarlan 1966: 41-45) gelir. Ardından divanda 11 beyitlik 263. gazel (Tarlan 1966: 292-293) burada 7 beyit, 128. gazel (Tarlan 1966: 204-205) ise 5 beyit olarak alınmıştır. Bu gazelin hemen arkasından Nevayî'den 3 gazel gelir.

Ahmed Paşa'dan sonra en çok beyit Ahmedî'dendir (184 beyit). Ahmedî'den yapılan iktibaslar ise *İskender-name'*dendir. İlki 11a'da Ahmedî başlığıyla "Cevâb-ı Suâl-i Zülkarneyn" başlıklı bölümden, hıfz-ı sıhhat ve cennete gitmek için ne gereklidir sorusunun cevabı olan 2 beyit (Ahmedî 2020: I/513, 2763 ve 2765. b.), sonrasında Ahmedî'nin adı geçmeden 54b'de "Pendnâme-i Eflatun-ı Hakîm" (Ahmedî 2020: I/233-239) başlığıyla yine İskender'in sorusu üzerine Eflatun, sonrasında sırasıyla Aristo (Ahmedî 2020: I/239-247), Bokrat (Ahmedî 2020: I/247-253), Sokrat (Ahmedî 2020: I/253-257)'in öğütleri 62a'ya kadar verilir.

Yukarıda genel olarak mecmuadan bahsederken belirttiğimiz gibi bu mecmuanın bütününe ortak noktası Nevayî olarak kabul edilebilir. Müteferrikat'ta da bu etki baştan itibaren açıkça kendini gösterir. Gerek sıklık bakımından gerek etkileşim bakımından Nevayî, Müteferrikat'ın bir nevi başlangıç/referans noktası olarak kabul edilebilir. Nevayî'nin yaşadığı çağa Nevayî çağı, kullandığı Türkçeye de Nevayî dili denmesi aslında bunun çok olağan olduğunu gösterir. Nevayî sadece kendi bulunduğu coğrafyayı değil Rum şairlerini de derinden etkilemiştir. Sonrasında sıklık olarak olmasa da beyit sayısı açısından en çok beyte sahip olan Ahmed Paşa'nın da bu seçkide bulunmasının tesadüf olmadığı anlaşılır. Ahmed Paşa'nın ününün Rum'u aşır divanının 2 nüshasının Tebriz'de bulunması (Genç 2015: 272) onun edebî etki alanını göstermesi bakımından önemlidir. Her iki saha arasında bir kültür alışverişinin olduğu görülür. Fatih Sultan Mehmed döneminde Karakoyunlularla olan iyi ilişkiler neticesinde Hakikî mahlaslı Cihanşah'ın divanının Bayezid'in kütüphanesinde olması ve Ahmed Paşa'nın bir gazelinde şiirinin "Cihanşah'ın gazelhânları tarafından" dürüst okunması isteği (Macit 2017: 50) bu ilişkinin ve etkileşimin bir örneği olarak gösterilebilir. Ayrıca Bayezid'in Ahmed Paşa'dan Nevayî'nin 33 gazeline nazire yazmasını istemesi ve hatta Kınalızade'nin -biraz da haksızlık yaparak- bu nazirelerden sonra Ahmed Paşa'nın şiirinin olgunlaştığını söylemesi (aktaran Çetindağ 2006: 51) Osmanlı sahasında Nevayî'nin 16. yüzyılın sonunda da üstad olarak kabul edildiğinin göstergesidir.

Ahmedî'nin *İskender-name'*sinin 15-16. yüzyıllarda Azerbaycan, Horasan'da ve Maverâünnehir'de okunduğu, özellikle Şeybanî Han'ın pek sevdiği bir eser olması (Köprülü 1980: 351) ve Azerbaycan'da yazılan nüshalarının Azeri lehçesine ait özelliklerle dolu olması (Köprülü 1980: 350) onun doğu sahasında da ne kadar bilinir olduğunu ve etki sahasının genişliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Müteferrikat'taki diğer bir şair ise divanı da mecmuadaki eserler arasında yer alan Şükrî'dir. Şükrî'nin divanında da bulunan 4 gazeli (divanda 88, 96, 97 ve 116. gazeller, Doğan Averbek 2019:

¹² Divanda beyit şu şekildedir: Seher ki Zöhre nevâda düzetdi perde-i çeng / 'Arûs-ı heft felek çarha girdi çâpük-ü-şeng (Tarlan 1966: 63)

90-91, 94-95, 103) ve biri "ligayrihi" diğeri "matla" başlıklı ve biri başlıksız 3 beyit (Doğan Averbek 2019: 70, 88, 92), şimdilik başka bir kaynakta bulamadığımız Farsça 1'i ferd diğeri kıta şeklinde şiirleri vardır.

Müteferrikat'ta Nesimî, Habibî ve Sururî gibi Hurufî şairlerin bulunması da inanç bağlantısını göstermesi bakımından önemlidir. Nesimî'nin ilki 3a'da "Seyyid Nesimî" başlığıyla olmak üzere 4 Türkçe beyiti, Farsça 1 kıtası ve ikisi isimsiz, biri "Seyyid" başlığıyla 3 beyiti bulunur. Hem Anadolu hem de doğu sahasında çok etkili bir kişilik olan Nesimî hakkında Nevayî *Nesayimü'l-mahabbe*'de övgü dolu sözler söyler, Dulkadiroğlu Ali Bey onun fikirlerinden etkilenir; Habibî, Halilî, şah İsmail ona nazireler yazar (Bilgin 2007: 3-4). *Mecalis tercümesinde* geçen bir latifede Nesimî'nin Nevayî ve çevresindekiler tarafından bilindiği, saygı duyulduğu ve tanzir edildiği anlaşılır (aktaran Ayan 2020: 8).¹³ Ayrıca Alevi-Bektaşilere göre yedi büyük şairden birisidir (Ayan 2020: 19).

Habibî'nin ilki 20b'de adı verilerek 1 beyiti ve 23a'da 2 beyiti, 31b-32b'de tezkirelerde örnek olarak verilen 7 bentlik meşhur müseddesi ve arkasından 5 beyitlik bir gazeli vardır. Köprülü'nün ifadesiyle Habibî ile birlikte şah İsmail Azeri edebiyatının "en yüksek siması"dır ve onun gibi Hurufî'dir (aktaran Macit 2017: 46). şah İsmail, himayesinde olan (Macit 2017: 29) Habibî'ye "melikü'ş-şuara" unvanı verecek kadar onu takdir eder (Sadıkoğlu 1996: 374).

Sururî'nin mecmuadaki divanının yanı sıra burada da ilk olarak 16a'da Nevayî'nin beyitinin ardından nazire olabilecek "Sururî fermâyed" başlıklı bir beyit olmak üzere 6 beyiti vardır. Bunlardan 3'ü divanın mevcut nüshalarında bulunamamıştır.

Bir başka önemli şair ise Halilî'dir. Kaynaklar, Halilî'nin Diyarbekir'den veya şark diyarından Rum diyarına geldiğini yazar, kendisi ise *Fürkat-name*'sinde Acem diyarında tahsilini tamamladıktan sonra tasavvuf bilgisini arttırmak için bir arkadaşının ısrarı üzerine Rum'a geldiğini söyler, şiirlerinde Nesimî etkisi kendini açıkça gösterir; ayrıca Habibî'yi etkilemiş, Sadî ve Melihî gibi şairler karşılıklı şiirler söyler (Özkan 1997: 329). Müteferrikat'taki birçok şairle kesişen Halilî'nin 12a'da 2 beyit, 21a'da 1 beyit, 33a'da 5 beyitlik kaynaklarda olmayan bir gazel, 51b'de 1 beyiti bulunmaktadır.

Bir diğer önemli bir şair Acem diyarında da bulunmuş Karamanlı Nizamî'dir. İlk olarak 15b'de ferd başlıklı Türkçe şiirlerden biri onun Karaman beyi Pir Ahmed'e sunmuş olduğu ve divanda 7. kasidenin 46. beyiti (Karamanlı Nizamî 2020: 93) olarak çıkar:

Olmuşam şâhâ hakâret topragında pâymâl
Beni topragdan getir çün sen güneşsin ben de nem

Karamanlı Nizamî'nin ayrıca 24b'de 2 beyiti, 33a'da "kaşun" redifli ve divanda 7 beyit olan 57. gazelinin 5 beyit halinde alındığı görülür.

8b'de Haydarî başlıklı 2 beyit Haydar Tilbe'nin *Mahzenü'l-esrar*'ındandır (Gözütok 2008: 77). Nevayî öncesi devrin ilk şairlerinden biri olan Mir Haydar, Nizamî'nin *Mahzenü'l-esrar*'ına ilk Çağatayca/Türkçe nazire yazar şairdir ve eserini İskender Mirza (salt. 1409-1414) adına kaleme alır (Gözütok 2008: 1-3).

Tecribesüz er midür ey hem-nefes
Tecribedür erge mürebbi vü bes

Her galat er oğına pür pend irür
Öz galatın bilse hired-mend irür (8b)

¹³ Latife, *Mecalisü'n-nefayis*'in Fahrî-i Heratî çevirisinde Pehlevan Muhammed-i Kuştığır'in Nevayî'ye yaptığı birçok latifeden biri olarak anlatılmıştır bkz. Tokmak 2017: 59-60.

Ayrıca Mirza Feraḥşad/Ferruḥşad'a ait 2 Türkçe beyit bulunmaktadır. Mirza Feraḥşad'ın Akkoyunlulardan Osmanlılara iltica eden önce Akşehir sancağı verildikten sonra Bayburt'a yerleşen, Yavuz'la Çaldıran Seferine katılan ve kaynaklarda genellikle Ferruḥşad olarak geçen Uzun Hasan'ın yeğeniyle aynı kişi (Gökbilgin 1946-1951: 38-39) olduğunu düşünmekteyiz.

15a-b'de "Edhemî" başlığıyla 2 beyit gelir. Tezkirelerde hakkında bilgi bulunmayan Edhemî (ö. 1480'den sonra)'nin 1480'de telif edilen divanında "Yakub" adının ve o dönemde Akkoyunlu sınırları içinde bulunan "gülgeşt-i Şiraz" tamlamasının geçmesi nedeniyle onun Sultan Yakub zamanında Akkoyunlu sahasında yetişen bir şair olduğu düşünülürse (Akçay 2014) bu beyitler de aynı Edhemî'ye ait olabilir.

Müteferrikat'taki Farsça yazan şairlere kısaca göz atacak olursak seçkide Kemal-i Hocendî, Hafız, Nizamî, Sadî, Husrev-i Dihlevî, Mevlana, Attar, Firdevsî, Hayyam, Senayî, İbn Yemin, gibi birçok klasik/bilinen şairin yer aldığı görülür. Açılışı Kemal-i Hocendî ile yapılan seçkide onun çağdaşı, onunla görüşmüş (Yazıcı 1997: 104) Hafız'dan alıntılar sadece beyitle sınırlı kalmaz, 10 beyitlik nazireler yazılan "gam mehor" redifli gazeli (64a) ile birlikte 67a-68a'da 2'si 9, 1'i 7 beyitlik 2 gazeli de alınır. Hem yaşadığı dönem hem de sonrasında doğu şiirine hatta batı şiirine etkisi tartışılmaz olan şair, yaşarken divanını tertip etmediğinden Hüseyin-i Baykara müstensihlerce bozulan şiirlerin doğrularını bulmak için bir heyet kurarak doğrusunu getirenlere para vermiş ama şiirler tam ve doğru tespit edilmemiştir (Yazıcı 1997: 106).

Mesnevi sahasının büyük şairi Nizamî'nin neredeyse bütün mesnevilerinden alıntılarının 120 beyiti bulması ve bu mesnevilerden yapılan alıntılarının rastgele değil mürettibin kafasında kurguladığı esere uygun olarak bir konu bütünlüğüne göre yapılması dikkat çekicidir. Örneğin 65b-66a'da "Der-teskîn-i gam ez-Husrev ü Şîrîn" başlıklı bölümde mesnevinin farklı yerlerinden konuya uygun 21 beyit alınmıştır. Sadî'nin *Gülistan'*ından alınan 13 beyitin 11'inin "Sîret-i pâdişâhân" bölümünden olması da konuya ve hamiye uygun beyitlerin seçildiğini gösterir.

Camî gibi 15. yüzyıl ve sonrasında hem fikirleriyle hem de şiirleriyle çok etkili bir şahsiyetinin beyitlerinin Müteferrikat'ın birçok sayfasında bazen adı verilerek bazen ferd, matla başlığıyla anonimleşmiş halde bulunur.

Kâtibî gibi dönemde ve sonrasında nazireler yazılan, aşılmaya çalışılan şairden 9'u "Tecnîsât-ı Kâtibî" den toplamda 21 beyit alıntılanır.¹⁴

Ayrıca Benayî, Derviş Dehekî, Gülhanî, Hilalî gibi Hüseyin-i Baykara-Sultan Yakub muhitindeki şairlerin -bir kısmını *Mecalis'*teki şevahid beyitlerinde bulduğumuz- bir kısmının kime ait olduğunu bulamadığımız Farsça şiirler mevcuttur. Bunlar belki de o dönemin edebî meclislerinde okunan, nazireler yazılan, kitaplarda alıntılanan beyitlerdir ve ileride Müteferrikat'ın ayrıntılı bir incelemesiyle bu ilişkiler gün yüzünü çıkarılacaktır.

Nazireler

Müteferrikat'ta yer yer birbirine nazire olabilecek Türkçe ve Farsça şiirler arka arkaya gelir bazen de başında doğrudan nazire denilerek beyitler verilir.

¹⁴ Nevayî'nin takdirini kazanmış, Nevayî ve sonrasında kültür hayatı ve edebî meclislerini anlattığı *Bedayii'l-vekayi* adlı eserin müellifi Vâsîfî'nin Kâtibî'nin şütr-hücre kasidesine nazire yazması (Kartal 2019: 565), ayrıca Muzafferuddin Muhammed-i Bahadır'ın meclisinde Kâtibî'nin beyiti okununca şairi merak eden sultana onun Baba Sevdaî ile olan hikâyesini ayrıntılı bir şekilde anlatması (Kartal 2020: 595-599), Ubeydullah Han'ın Kâtibî'nin şiirlerine ilgisinden dolayı onun külliyyatının Muhammed Handan tarafından istinsah edilen nüshasını alınca kendini Nişabur'u fethetmiş gibi görmesi ve Vâsîfî'nin 5 kasidesine 10 nazire yazması (Kartal 2021: 442-443) Kâtibî'nin önemine örnek olarak verilebilir.

Örneğin 16b'de "Mîr Nevâyî" başlıklı beyitten sonra 17a'da "Ferd" başlıklı Nevayî'nin çağdaşı ve arkadaşı Süheylî'nin Farsça, Mahmud, Sururî, yine Mahmud ve Derdî'nin Türkçe nazireleri gelir:

Ni ölüğ min ni dirig sag u ni bîmâr min
Ayta alman kim firâkındın ne yanglıg zâr min (GS 494/1)

Mahmud

Gice il uyhuda bir ay hecridin bîdâr-min
Subh-ı sâdik tek uzan dün tâlib-i dîdâr-min

Sururî

Men ki vaslundan cüdâ hicrân elinde zâr-min
Dirligimden ölmegim yegdir diyü aglar-min

Mahmud

Gice kûyung çizginüp aglar-min anca zâr-min
Kim seher vakti itün tek olmanam bîdâr-min

Derdî

Ni visâlünle ferah ni fûrkatünle zâr-min
Ni dirilür ni ölür veh ni belâ bîmâr-min

17b'de ise ferd başlıklı şu beyit yer alır:

Her zamân bir yâr hecrin gösterür devrân manga
Ömr eger bu nev'-ile geçse gerekmez cân manga

Kaynaklarda bu beyiti aradığımız sırada, Âşık Çelebi'nin *Meşairü'ş-şuara*'sında Zatî'den bahsederken bu beyitin ilk mısraını verdiğini gördük. Zatî, ahir ömründe bir gün sohbet ederken yeni bir maden bulduğunu, iki üç günde bir hizmetkârın bir mektupla bazen akçe bazen altın yanında nefis yemekler ve çeşit çeşit helvalar getirip şiirler istediği hatta mısraı -bu beyitin ilk mısraını- gönderip bendin murabba eylesin diye haber geldiğini, mektubun sahibinin ekâbirden kendi şiirden aciz ve bir dilbere meftun bir erkek veya hatun olduğunu zannettiğini söyler (Âşık Çelebi 2018: 668).

Bu beyitin arkasından "Nevâyî" başlığıyla -divanlarında bulamadığımız- vezni farklı ama anlam benzerliği olan şu beyit gelir:

Çü rûzgâr nasîb itdi hecr-i yâr mana
Dahı ne ömr gerekdür ne rûzgâr mana

21b'de "Selîmşâh (şahu birleşik yazar)" başlıklı aşığıdaki 2 beyit vardır. İlk iki beyit Ahmed Paşa'nın divanındaki 11. gazelinin 1. beyitiyle "ol gice" yerine "bu gice", "hem-dem ola" yerine "hem-demdürür" dışında aynı ve 6. beyitinin "tulû itse" yerine "'ayân oldu" (Tarlan 1966: 130) ibaresi dışında aynı olması dikkat çekicidir.

Ol gice ki hem-dem ola ol şem'-i şeker-leb
Subhun nefes urmaga mecâlin koma yâ Rab

Ey eşk nihân ol göricek yüzini yârün
Hûrşîd tulû' itse gerek mahv ola kevkeb

Hemen ardından gelen "velehu eydan" başlıklı beyit ise Necatî divanındaki 89. gazelin matlaı ile aynıdır (Tarlan 1997: 199).

Çarhun güneş egerçi ki görki güvencidür
Kûyunda kapu kapu gizer bir dilencidür

İlk olarak başlıktan yola çıkarak bu beyitlerin Yavuz'un Türkçe beyitlerinden olabileceğini düşündük ama onun Türkçe beyitleri arasında bulamadık (Köksal 2022). Daha sonraki

taramalarımızda bu beyitlerin Ahmed Paşa ve Necatî divanlarındaki şiirlerle nazireden öte aynılık taşıdığını gördük. Eğer doğu sahasında Ahmed Paşa ve Necatî'nin bu beyitlerini neredeyse aynısını yazan Selim Şah mahlaslı bir şair yoksa bu derecedeki aynılığı mürettibin beyitleri aldığı kaynaktaki yanlışlıkla açıklamak en makul görünüyor.

Buna benzer bir durum 32b'de Habibî'nin müseddesinden sonra "velehu eydan" başlıklı ve Habibî mahlaslı 5 beyitlik gazelde karşımıza çıkar. Habibî'nin mevcut divanında bulamadığımız bu gazel 2. beyitte "çîndür" yerine "pür-çîn" dışında, 5. beyitte de çok ufak farklılıklarla nazire sınırlarını aşacak bir aynılıkla ve Hatayî mahlasıyla divanda 261. gazel olarak yer alır (Şah İsmail 2017: 444).

Habîbî vaslunı Hakdan dilerdi	Ḥatâyî tal'atın Ḥakdan dilerdi
Kabûl olmaz du'âsın bilmez idüm (32b)	Ḥabûl olmuş du'âsın bilmez idüm (G 261/5)

Şah İsmail'in Şeyhî, Karamanlı Nizamî ve Ahmed Paşa'ya nazireleri de zaman zaman nazire sınırlarını aşacak derecede aynılık içerdiğinden (Macit 2017: 268-271) bu gazelde de benzer bir durum olduğu söylenebilir ama bir yandan da şiirin Habibî'nin mevcut divanında olmaması acaba mürettibin veya aldığı kaynağın bir hatası mı sorusunu da akla getirir.

Yine 15a'da "Ferd" başlıklı bir beyit ile Mihri'nin 166. gazelinin 2. beyitiyle "cennet" yerine "hurrem" dışında aynıdır (Arslan 2018: 138).¹⁵

Cennet olsun her kadem basdukça sahrâlar size
Hâne-i gamda yiter bu âh-ile vâlar bize

Bu beyitin şairi hakkında bir fikrimiz olmadığı için bu kadar benzerlikle acaba bu beyit Mihri'nin mi yoksa onun bir naziresi mi sorusunu sormakla yetiniyoruz.

Farsça örneklerde de nazire olabilecek şiirler bazen nazire başlığıyla bazen başlık olmadan arka arkaya gelir. Örneğin, 46a'da "matla" başlığıyla Husrev-i Dihlevî'nin "Deryâ-yı ebrâr" adlı kasidesinin matla beyitinden sonra kime ait olduğunu bulamadığımız "nazire" başlıklı 2 beyit gelir ve "Mîr Nevâyî râst" başlığıyla Nevayî'nin "Tuhfetü'l-uşşak" adıyla bilinen bu kasideye yazdığı naziresinin ilk beyiti gelir. Bu beyiti Camî *Baharistan*'ında Nevayî'den bahsederken nazire olduğunu söyleyerek verir (Cami 1990: 262).

Farsça-Türkçe nazireye örnek olarak 77a'da Farsça "Ferd" başlıklı bir şiirin ardından nazire başlıklı Türkçe bir beyit gelir:

İstemezseng ger cihân mülkinde men dîvâne(y)i
Eyle sanam görmedüm men dahi bu vîrâne(y)i

İktibas verilirken hangi kelimeler kullanılır?

Müteferrikat'ta şairlerin ismi verilirken yanlarına "râst, fermâyed" eklenir: "Nevâyî râst, Mîr Nevâyî fermâyed, Hâce Hâfız fermâyed, Mevlânâ Şükrî râst" vb.

Bazen de şairlerin adlarının yanına dua cümlecisi gelir: "Hâfız aleyhirrahme ve'l-gufrân, Şeyh Sa'dî aleyhirrahme" gibi.

Aynı şairden iktibas devam ediyorsa "velehu eydan, ve eydan leh, velehu" ifadeleri kullanılır.

Bazı iktibaslarda ise "ferd, matla (ferdler içinde de matlalar olabiliyor), mesnevi, rübai, rübai müstezad-ı müveşşah, nazm, kıta, Müseddes-i Habibî, Kaside-i Ahmed Paşa" gibi şekli bildiren başlıklar vardır. Bunların yanı sıra türe ait başlıklar da konulmuştur: "lügaz, muamma, nazire, Pendnâme-i Eflatun-ı Hakîm" vb.

¹⁵ Nüsha farkı olarak bu beyitin M (Millî Kütüphane Yz. FB 220) ve Ü (İstanbul Üniversitesi TY 1994/2) nüshalarında olmadığı belirtilmiştir.

Bazen de başlıkta eserin ismi verilir: “Tecnîsât-ı Kâtibî, Hayretü'l-ibrâr, Der-hizmet-i pîrî ez-Mahzenü'l-esrâr, Husrev u Şîrîn, Der-teskîn-i gam ez-Husrev u Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Heft peyker, Tercüme-i kelime ez-Sad Kelime, ez-Bostân-ı Şeyh Sa'dî” vb.

Aralarda ise “ligayrihi, filvaki” tarzında ifadelerin kullanıldığı görülür. Bazen de hiç başlık konmaz.

Mürettip bu beyitleri nereden almış olabilir?

Mürettibin bu seçkiyi hazırlarken 100'den fazla Türk ve Fars şairin eserlerinin hepsinin elinin altında olmasından ziyade bu beyitlerin çoğunluğunu tezkirelerden, nazire mecmualarından, mecmua-i eşarlardan ve benzeri kaynaklardan almış olduğu söylenebilir. Bunların dışında Müteferrikat'taki yoğunluklarına bakılınca Nevayî'nin divan/ları ve muhtemelen *Mecalisü'n-nefayis*'inin, Ahmed Paşa'nın divanının, Ahmedî'nin *İskerder-name*'sinin, Nizami'nin *Mahzenü'l-esrar*, *Husrev ü Şîrîn* gibi mesnevilerinin, Sadî'nin *Bostan* ve *Gülîstan*'ının, Hafız, Husrev-i Dihlevî ve Camî'nin divanlarının, *Mesnevi*'nin sahib-i tertibin elinde/Üveys'in kitaplığında bulunması ihtimal dâhilindedir. Özellikle ferd, müfred diye verilen bazı beyitlerin araştırıldığında şairinin bulunmasından da anlaşılıyor ki mürettip bu beyitleri bir seçkiden iktibas etmiştir. Özellikle şairi belli olmayan Farsça beyitlerin bir kısmının tezkirelerde, şiir mecmuasında çıkması da bunu doğrular.

Örneğin 7b'de “Ferd” başlıklı Riyazî'ye ait olduğu hem *Arâfatü'l-âşîkîn*'de (Takiyüddin 2019: 3/1584) hem de Vasifî'de karşımıza çıkar. Vasifî, bulunduğu bir mecliste Riyazî'yi seven birinin bu beyiti okuduğunu onun da şiirdeki hayaller üzerinden Riyazî'yi eleştirdiğini anlatır (Kartal 2020: 613).

Ayrıca tespit edebildiğimiz kadarıyla en az 3 Farsça beyit mükerrerdir, 3a'da “Ferd” başlıklı *Mecalis*'te Ârif-i Ferketî'nin şevahid beyiti¹⁶ 6a'da, 17a'da yine “Ferd” başlıklı Süheylî'ye ait beyit 50b'de, 50b'de kime ait olduğunu bulamadığımız “Ferd” başlıklı beyit 75a'da tekrarlanır. Mürettip beğendiği bu beyitleri başka bir mecmuada/eserde görüp tekrarlamış olabilir.

Yanlış ve eksik başlıklar

Beyitleri araştırırken Müteferrikat'taki bazı başlıkların hatalı olduğunu gördük. Bu hatalar mürettipten kaynaklanabileceği gibi kullandığı metinlerdeki, özellikle şiir mecmualarındaki hataların tekrarı da olabilir.

Örneğin 11a'da “Sa'dî” başlıklı şiir Nizami'nin *Husrev ü Şîrîn*'inden bir beyit olarak karşımıza çıkar (<https://ganjoor.net/nezami/5ganj/khosro-shirin/sh46>) 20a'da “Kâtibî”nin denilen bir Farsça beyit Husrev-i Dihlevî'ye aittir.

22a'da “Fethî” başlıklı Farsça şiir kaynaklarda Hace Yahya'nın şevahid beyitleri arasındadır (Takiyüddin 2019: 7/4748)

48b'de “Sultân Ya'kûb” başlıklı Farsça beyit ise kaynaklarda Mevlana Safayî'nin olarak verilir (Takiyüddin 2019: 4/2324).

63a'da “Şems-i Şîrvânî fermâyed” başlıklı beyit Camî'nin bir gazelinin 6. beyiti çıkar. (<https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/ghazal-jf/sh352>)

Yanlış olmasa da eksik bilgi olan başlıklar da mevcuttur.

¹⁶ Danişgâh-ı Tahran'da 8455 numaralı şiir mecmuasında aynı beyit “Câmî râst” başlığıyla verilir, bu da mecmualardaki başlıkların sıhhati konusunu gündeme getirir. Bu yazma vesilesiyle hem bu mecmuayı hem de özellikle Farsça kaynakları ve bu dönem şair/şiirleriyle ilgili kıymetli bilgilerini bizimle paylaşan Dr. İsa Akpınar'a hasseten teşekkür ederiz.

Bunlara ilk örnek 26a'dadır, başlıkta sadece "Firdevsî" yazılıken beyitlerden ilki Sadî'ye ikincisi Firdevsî'ye aittir.

İkinci örnekte ise 49a'daki Farsça beyit Nesimî'nin Hafız'ın meşhur "gam mehor" redifli gazeline nazire olarak yazdığı beyittir, muhtemelen o dönemdekilerin ezberinde olduğundan başlıkta sadece "Seyyid" demekle iktifa edilir.

Tebriz

75b'de ferd başlıklı ve "Tebrizliler şeker dudaklı, Bağdahlılar güzel, Isfahan'ın güzelleri latif, ben Şiraz'ın kuluyum" mealinde bir beyit, 76a'da ise her tarafı eğlenceli her köşesi fitne, belalı değil, Tebriz'de bir gezinti gibi değil mealinde Farsça bir beyitten sonra şu beyit gelir:

Gül bedenler sohbeti gel meclis-i gül-rîzdür
Gel temâşâ eyle kim cennet bugün Tebrîzdür

Bu beyitlerin ilki biraz farklı versiyonlarıyla anonim olarak bazı internet kaynaklarında çıkarken 76a'da arka arkaya gelen iki beyitin mürettibin olma ihtimali olabilir düşüncesindeyiz.

Müteferrikatın sonu

Müteferrikat 79a'da Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrar*'ının farklı bölümlerinden alınmış yine 11 beyitle sona erer. Bu beyitler bir eserin sonundaki mürettibin kendine ve Üveys'e seslendiği beyitlerdir. Hem kendi çektiği eziyetlerin hem de hamisi olan Üveys Bey'in yaşadığı zor coğrafyadaki eziyet ve acıların bir değerlendirmesi olan beyitlerde çok zahmet çekenlerin inayeti bol bulacağı, vefa ehlerinden birçok kimsenin meşakkatli yollardan geçtiği, meşakkat ve ızdırabın peygamberler için afiyet olduğu, senin için sağlık, afiyet gibi görünen şeyin bela olduğu, şarabın acılığının da neşe ve tatlılık mayası olması gibi bela darbesinin kendini beğenme hastalığının merhemi olduğu, zahmetten sonra rahatın geleceği, çarhın bir düğümü çözmeden başka bir düğüm vurmuyacağı, yıldızların ve feleklerin geçip gideceği ve rahatın da mihnetin de biteceği anlatılır, gönlümde gam duyduğum zaman sevinirim çünkü gam sevinç müjdesi getirir, diyerek ümit verir ve hayatta tatlı su içip de arkasından ecel şerbetini tatmayan kimse yoktur beyitiyle de zengin fakir herkesin ölümü tadacağına bir kez daha vurgu yaparak eserin 10. Makale "Ahir zamanın ermesi ve onun belirtileri" bölümünden "Her akşamın arkasında bir sabah, her yükselişin sonunda bir alçalış vardır." (Nizâmî 1993: s. 117) mealindeki beyitle Nizâmî'nin dilinden "eserini" bitirir.

چاشتیت شامگهی هر پس از

داشتیت فرو برداشت آخر

Müteferrikat rastgele bir şiir seçkisinden ziyade bir eser mantığıyla oluşturulmuş Üveys Bey'in okuduğu zaman gönlünü ferahlatan bir başucu kitabı olması için hazırlanmıştır diyebiliriz.

Şair listesi

Mecmuada kime ait olduğunu bulunamayan Farsça 162 beyit, Türkçe 54 beyit; Farsça 2 nazm, 5 rubai ve 3 kıta, Türkçe 7 rubai ve 1 lügaz vardır. Ayrıca bunların dışında "Sad kelime" başlıklı Farsça 3 beyit ve 1 Arapça beyit bulunur.

Başlıkta ad belirtilmeyen Farsça beyitleri araştırdığımızda bunların bir kısmının şairlerini tespit edebildik. Bunlar arasında en çok beyiti olan şairler 18 beyitle Camî, 12 beyitle Husrev-i Dihlevî'dir. Farsça şiirleri bulmak için genellikle "ganjoor.net"i kullandık. Bir kısmını da tezkirelerin şevahid beyitleri arasında bulduk.

Şairi belli olmayan Türkçe beyitleri tespit etmek oldukça zor oldu, bunların bir kısmını "lehediz.com" üzerinden tespit ettik.¹⁷ Özellikle Çağatay Türkçesiyle olan beyitleri tespit edemedik ve adı verilen Nihalî, Nihanî, Kerimî, Fethî gibi şairlerde de verilen beyitleri mevcut kaynaklarda bulamadığımızdan onlara aidiyetinden şüphelendik.¹⁸ Kaynaklarda bulamadığımız Türkçe beyitleri eklerde verdik.

Tablo 1: Müteferrikat'taki Şairler¹⁹

	Vr	Şair	D i l	Byt s.	Kaynak
1	1b	Kemâl-i Hocendî* (ö. 803/1401)	F	11	DİA 25: 226
2	1b	Nevayî (ö. 906/1501)	T	100 (2 F, 1 kıta)	DİA 2: 449-453.
3	1b	Hâfız (ö. 792/1390 [?])	F	57	DİA 15: 103-106
4	2a	Mevlana (ö. 672/1273)	F	18	DİA 29: 441-448
5	2a	Attar* (ö. 618/1221)	F	3	DİA 4: 95-98
6	2a	Nizamî (ö. 611/1214?)	F	120	DİA 33: 183-185
7	2b	Sadî (ö. 691/1292)	F	30	DİA 35: 405-407
8	3a	Ârif-i Ferketî	F	1	MN 181
9	3a	Nesimî (ö. 807?/1404-05?)	T	10 (2 F)	DİA 33: 3-5
10	3a	Yusufl	F	1	-
11	3b	Hafî	T	2	Ersoy 2021
12	4a	Camî (ö. 898/1492)	F	31	DİA 7: 94-99
13	4a	Husrev (ö. 725/1325)	F	27	DİA 11: 135-137
14	4a	Gülhanî	F	1	TMN 127-28
15	5a	Şemsî	F	1	MN 183
16	5a	Riyâzî*	F	4	MN 64
17	6a	Ârifî	F	1	MN 24-25
18	6a	Emir Humayun	F	2	AA 7: 4675-4691
19	6a	Zevce-i Hilalî	F	1	AA 3: 1450
20	6b	Mevlana Tûsî*	F	2	MN 20
21	7b	Katibî (ö. 839/1435?)*	F	21	DİA 25: 42
22	8b	Haydar Tilbe	T	2	Gözütok 2008
23	9a	Mahmûd	T F	1 T 2 F	
24	9b	İbn Yemin	F	20	DİA 20: 448-449

¹⁷ Lehediz.com gibi veritabanlarının desteklenerek tıpkı ganjoor.net gibi daha geniş ve herkesin ulaşabileceği bir metin bankasının Türk edebiyatına, özellikle bu tür mecmua çalışmalarına çok büyük bir katkı sağlayacağı aşikârdır. Başta tebdiz.com sonrasında lehediz.com olarak geliştirilip genişletilen bu veritabanları için başta Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak ve emeği geçenlere teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Nevayî'ye ait bazı beyitlerin tespiti için de Sayın Prof. Dr. Aksoyak'ın vasıtasıyla değerli vaktini ayıran Arife Çağlar'a da müteşekkirim.

¹⁸ Kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız Kerimî'nin yeni bulunan *Mecmuatü'n-nezair* nüshasında ilki Yahya Oğlu'na, ikincisi Hassan'a yazdığı 2 naziresinin bulunması (Durkaya 2011: 128, 203), yine aynı nüshada Fethî-i Tebrizî'nin Şeyhî'ye yazdığı bir nazirenin bulunması (Durkaya 2011: 148) Müteferrikat'ta geçen Kerimî ve Fethî mahlaslı şairlerin aynı şairler olabileceğini düşündürür. Ayrıca *Camîü'n-nezair*'de Kerimî mahlaslı 2 (Morkoç 2003: 1073-74, 2039-40) ve Fethî mahlaslı 9 şiir bulunur (Morkoç 2003: 314-15, 563, 593-94, 643, 772-73, 1059-60, 1818, 1911, 2251-52) ama maalesef Müteferrikat'takilerle aynı değildir.

¹⁹ Listede şairlerin ilk geçtikleri sayfa, isimleri, şiir dili, beyit sayısı verilmiştir. Ayrıca isimleri ilk geçtikleri yerde belirtilen şairler koyu yazıyla verilmiş, ilk geçtiği yerde adı verilmeyip sonradan adı verilenlerin yanına * işareti konmuştur. Kısaltmalarıyla verilen kaynaklar: DİA: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, MN: *Mecalisü'n-nefayis* (Ali Şir Nevayî 2015), TMN: *Mecalisü'n-nefayis Tercümesi* (Tokmak 2017), AA: *Arâfatü'l-âşikîn ve Arâsatü'l-ârifîn* (Takiyüddin 2019), Hulasa: *Hulasatü'l-eşar ve Zübtedü'l-efkâr* (Takiyüddin 2016)

25	9b	Kemal İsmail (İsfihânî) (ö. 638-1240 [?])	F	2	DİA 25: 233
26	9b	Senâyî (ö. 525/1131 [?])	F	1	DİA 36: 502-503
27	11a	Mirza Hüseyin	T	1	-
28	11a	Ahmedî (ö. 815-1412-13)	T	184	DİA 2: 165-167
29	11b	Nihanî	T	5	-
30	12a	Halilî (ö. 890/1485)	T	9	DİA 15: 329-330
31	12a	Mahmudoglu	T	1	-
32	12b	Bahayî	T	1	-
33	12b	Hakanî (ö. 595/1199)	F	2	DİA 15: 168-170
34	14a	Ahmed Paşa* (ö. 902/1496-97)	T	232	DİA 2: 111-112
35	15a	Esirî	T	2	-
36	15b	Edhemî	T	2	Akçay 2014
37	15b	Karamanlı Nizâmî*	T	9	DİA 24: 453-454
38	15b	Nihâlî	T	2	-
39	16a	Mir Abdürrezzak	T	3	-
40	16a	Sururî	T	6	Köksal 2013
41	16a	Fethî	T	1	-
42	16b	Fettahî	F	2	-
43	17a	Süheylî*	F	2	MN 77-78
44	17a	Derdî	T	1	
45	17b	Âzerî (ö. 866/1461-62)	F	6	MN 10-11
46	18a	Derviş Dehekî	F	4	MN 183
47	18b	Mirza Bayezid	T	1	-
48	19a	Asafî	F	1	MN 80
49	19a	Kasım-ı Envar (ö. 837/1433 [?])	F	2	MN 6-7 DİA 24: 542-543
50	19b	Şahî (ö. 857/1453)	F	3	MN 28-29
51	20b	Hayalî	F	1	MN 13

52	20b	Habibî	T	8 b., 7 bentli müseddes	DİA 14: 374-375
53	21a	Ebu Türab	F	1	-
54	21a	Benayî (ö. 918/1512)	F	4	MN 80-81 DİA 4: 429
55	21b	Selimşah	T	4	-
56	22a	Hace Yahya	F	1	AA 7: 4748
57	22a	Elif	F	1	-
58	22b	Yusuf-ı Bektaş	F	4	-
59	23a	Huldî	T	1	
60	24b	Irakî *(ö. 688/1289)	F	2	DİA 12: 84-86
61	26a	Firdevsî (ö. 411/1020 [?])	F	4	DİA 13: 125-127
62	26a-b	Mirza Ferahşad (ö. 938/1531?)	T	2	Gökbilgin 1946-1951.
63	26b	Evhadî-i Meragî (ö. 738/1338)	F	1	DİA 11: 520-521
64	27a	Melihî (ö. ?)	T	1	DİA 29: 50.
65	29b	Hayyam (ö. 526/1132 [?])	F	2 rubai	DİA 34: 68-70
66	30a	Müflisî	F	1	MN 37
67	30a	Mahmud-ı pûr-yâr	F	1	-
68	31b	Mahmud Şebüsterî	F	1	DİA 38: 400-401
69	33b	Gevherî	T	5	-
70	44b	Hacu-yı Kirmanî (ö. 753/1352)	F	1	DİA 14: 520-521
71	44b	Ebu Said el-Hayrî* (ö. 440/1049)	F	2 rubai	DİA 10: 220-222
72	45b	Tâlib	F	1	MN 101
73	46a	Sultan Mahmud Mirza	F	1	TMN 153

74	48a	Baba Figânî-i Şirazî	F	1	AA 5: 3219-3242
75	48a	Hilalî	F	1	AA 7: 4658-4671
76	48a	Molla Cüzvî	F	1	AA 2: 1007 TMN 122
77	48b	Safayî-i Horasanî	F	1	AA 4: 2324
78	48b	Fanî-i Tebrizî	F	1	Hulasa 199-200
79	48b	Necm	F	1	MN 184
80	50a	Zahîr-i Faryabî (ö. 598/1201)	F	2 rubai	DİA 44: 87-88
81	50b	Mevlana Şehidî	F	1	-
82	51b	Mevlana Hurdî	F	1	AA 2: 1363-64
83	52a	Kerimî	T	1	-
84	52a	Hümamî	T	1	-
85	54a	Şükri (ö. 937/1531 [?])	T	26 (1 F); 1 F kita	DİA 39: 254-256
86	62a	Cemalî	F	2	-
87	62a	Aziz b. Muhammedü'n-Nesefî (ö. 700/1300 [?])	F	1	DİA 4: 344-346
88	62a	Şems-i Tebrizî	F	1	
89	62b	Celaeddin Devvanî	F	1	TMN 87 DİA 9: 257-262
90	62b	Muhakkakî	F	1	-
91	63a	Nimetullah-ı Velî (ö. 834/1431)	F	1	DİA 33: 133-35

92	63a	Mevlana Haşimî	F	1	TMN 298-99
93	63a	Şems-i Şirvanî	F	1	
94	63b	İştîyakî	T	2	-
95	68b	Hace Kemal	F	8	
96	69b	Ubeyd-i Zakanî (ö. 772/1370'ten önce)	F	2	DİA 42: 16-17
97	70a	Sadî-i (Cem) (ö. 887/1482 [?])	T	1	DİA 35: 403-404
98	70b	Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503)	T	1	DİA 1997:452-454
99	70b	Selman-ı Savecî (ö. 778/1376)	F	2	DİA 36: 446-447
100	71b	Baba Hüsamî	F	1	AA 2: 1161
101	72a	Ruşenî	F	1	-
102	72a	Nizarî (ö. 720/1320)	F	1	DİA 33: 199-200
103	75a	Maruf-ı Tebrizî	F	1	Hulasa 202-203
104	75b	Baba Tahir (ö. 447/1055 [?])	F	1 rubai	DİA 4: 370-371
105	77a	Yarî	F	1	MN 61
106	77b	Muhammed Mümin Mirza	F	1	TMN 155-56
107	78a	Mir Haşimî	F	1	MN 16 AA 7: 4647-50
108	78a	Ebu'l-bereke	F	1	MN 178-79

Üveys Bey Kimdir?

Hakkında çok sınırlı bilgimiz olan Üveys Bey, Dulkadir Beyi Şehsüvaroğlu Ali Bey'in oğludur. Dulkadiroğlu Beyliği, 1337-1522 yılları arasında Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek ve Gürün'den Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar yayılan bölgeye hâkim olmuş Dulkadir Türkmenleri Oğuzların Bozok koluna mensup bir beyliktir (Yinanç 1994: 553). Önceleri Memlük sonraları Osmanlı hakimiyetinde olan beylik, 1514 Çaldıran seferi sırasında Yavuz'un yardım talebini kabul etmeyip Osmanlı ordusuna güçlük çıkarır ve Yavuz, Dulkadir Beyi Alâüdevle'nin üzerine 1515 yılında Sinan Paşa emrinde, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in öncülüğündeki Osmanlı ordusunu gönderir, Alâüdevle yenilir ve öldürülür (13 Haziran 1515); Yavuz, beyliğin başına Şehsuvaroğlu Ali Bey'i getirir ve Memlük etkisi tamamen sona erer (Yinanç 1989: 98-99). Ali Bey, Diyarbakir'in fethine katılır, Mısır'ın fethinde Osmanlı ordusuna öncülük eder ve sonrasında 1519'daki Celali isyanlarının bastırılmasında önemli bir rol oynar (Yinanç 1994: 556). Bozok Türkmenlerinden olan Celal, etrafına topladığı Türkmenlerle büyük bir isyan çıkarır, Bozok'ta Ali Bey'in oğlu Üveys'in evini basar, sonrasında isyan iyice büyür ve 24 Nisan 1519'da Ali Bey, isyanı bastırmakla görevlendirilen Ferhad Paşa'yı beklemeden inisiyatif alarak isyancılarla çarpışır, galip gelir ve Üveys Bey, kaçmayı başaran Celal'i takip ederek onu yakalayan Türkmenlerden zorla alır, babası Ali Bey'e götürür ve o da Celal'in başını Yavuz'a gönderir (Yinanç 1989: 103). Ali Bey ve Üveys Bey'in bu başarısı ve sonrasında 1521'de Canberdi Gazali isyanının da bastırılmasında gösterdiği başarı Ferhad Paşa'nın gazabını iyice artırır ve Ali Bey'in halkına zulmettiği yolundaki söylentileri teftiş için gönderilenleri katletmesi Ferhad Paşa'ya istediği sebebi verir (Yinanç 1989: 104). Kanunî'yi ikna ederek ferman çıkartan Ferhad Paşa sefer bahanesiyle Ali Bey'i çocuklarıyla beraber Tokat'a davet eder, maiyetinin bu durumu hayra yormaması üzerine Osmanlı'yla bir sorunun olmadığını söyleyerek davete icabet eder ve Artukova'da Ferhad Paşa onlar için verdiği ziyafet esnasında Ali Bey'i çocuklarıyla birlikte katlettirir (Temmuz 1522) (Yinanç 1989: 104-105). 1522 yılında babasıyla katledilen Üveys Bey,²⁰ Bozok sancağında görevlendirilmiş ve muhtemelen babası Ali Bey'den sonra beyliğin başına geçecek olan beydi.²¹

Mürettip kim?

Mürettibi bilinmeyen mecmuanın sonundaki arizada da başından geçenleri anlatan mürettip adını vermez. Mecmuadan hareketle mürettibin kim olduğu hakkında fikir yürütürken Şükrî'nin bu mecmuada hem yakın zamana kadar bilinmeyen divanının hem de *Selim-name*'sinin ilk versiyonunun bulunması, ayrıca Müteferrikat'ta da Türkçe ve Farsça beyitlerinin ve gazellerinin bulunması akla acaba bu mecmuanın mürettibi Şükrî mi sorusunu getirir.

Güler Doğan Averbek konuyu şu şekilde değerlendirir:

"Müteferrikattaki bazı şairi belirtilmeyen şiirlerin Şükrî'ye ait olması, [...] *Nasîhatü'l-Mülûk*'un sonunda 'kâtip' tarafından 'Tuhfetü'l-Âdâb' ibaresi ile kitabetine tarih düşülen metnin de Şükrî'ye ait olma ihtimalini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Şükrî'nin,

²⁰ Uzunçarşılı, Şehsuvaroğlu Ali'nin yanında Üveys, Veled, Pir Ahmed ve İskender adlı oğullarının olduğunu ve İskender dışındakilerin katledildiğini belirtir (Uzunçarşılı 2019: II/309 2. dipnot).

²¹ Geleneksel Türk devlet anlayışının hâkim olduğu Dulkadiroğulları'nda ülke toprakları hânedanın ortak malı sayılır ve şehzadeler Kadirli, Kırşehir ve Bozok gibi kazalarda babalarını temsilen buradaki birliklere kumanda ederlerdi (Yinanç 1994: 556).

dîvânının ve *Selîm-nâme*'sinin sona yerleştirilmesinin de mecmuayı hazırlayan şahsa işaret ettiğini düşünmek mümkündür. [...] Biz burada şimdilik mecmuanın Üveys Bey'in talebi üzerine Şükrî tarafından hazırlandığı ihtimaline işaret etmekle iktifa ediyoruz." (s. 23)

Doğan Averbek'in de işaret ettiği gibi bu karineler mecmuanın sahib-i tertibinin Şükrî olabileceğini akla getirirse de ne yazık ki elimizde yeterli kanıt yoktur. Bizce Şükrî aynı zamanlarda Şehsüvaroğlu Ali'nin yanında bulunması, onunla birlikte savaşa gidecek kadar yakınında olması bu mecmuadaki ayrıcalıklı yerini açıklayabilir. Yukarıda işaret edilen *Nasihati'l-müluk*'ün sonunda tarih düşülen bölümde kâtip/mürettip, Üveys Bey'in cennet misali konağındadır ve Ali Bey'in nedimi olan Şükrî'yi de muhtemelen yakından tanır. Mürettip, mecmuaya bu değerli şairin divanını ve henüz yazılmış *Selîm-name*'sini müstakilen almakla kalmaz Müteferikkat'a da belki de bazılarını meclislerde duyduğu şiirlerini alır. Bir ihtimal mecmuadaki eserlerin seçiminde bile Şükrî'nin bir dahli olmuş olabilir ama ne yazık ki ne arizada ne de mecmuada bunları kanıtlayacak bir veri olmadığından söylediklerimiz sadece fariza olarak kalır.

91 beyitlik Farsça arizadaki bilgilere bakılacak olursa ariza, mürettibin ismi olmasa da mecmua hakkında söyledikleri ve kendi başından geçenleri anlatması bakımından oldukça değerlidir. Bundan dolayı burada ayrıntılı olarak arizaya değinilecek ve ekte de Türkçe çevirisi verilecektir.

Ariza ilk olarak ilahi bir bereketin eseri olan bu nüshanın "padişahlık kitabının fihristi" olduğunu söyleyerek başlar. Birçok kitap içeren bu nüshanın eksikliklerinden ve hatalarından dolayı kerem ehlinden özür dileyerek ilk olarak kendi başından geçenleri anlatmaya başlar. Feleğin eziyetinden nasıl cefalar çektiğini ve birden bire Rum diyarına, gurbete geldiğini ve çok çileler çektiğini, çektiği eziyetlerin çokluğu nedeniyle tafsilatıyla anlatamayacağını belirtir. Kendi ifadesiyle bulunduğu yerde:

"Acem ehlinden kim varsa, bir arada hepsini Rumeli diyarına sürsünler, o diyarda mukim olsunlar. Acemlerden, iyi veya kötü sürülmemiş kimse kalmasın." (13-15. b.)²² denilmiş ve

"O hüzünlü güruhun defterinde bu miskin de adı yazılmıştı. Onun (o ismin) üstünü çizmek için ne çok meşakkat çektim." (16-17. b.) diyerek iki üç günde bir müfettişin gelerek kalan Acemleri de sürdüğünü anlatır.

En sonunda kurtuluşu şehirden uzaklaşıp bir gönül ehliyle dolu bir konağa sığınmakta bulur. Bu konağın/dergâhın sahibi Hâsıl adlı Çelebi Seyyid'dir. O, doğuda, batıda meşhur; birçok vazifesi ve malı olan makam ve mevki sahibi ama her şeyden vazgeçip bu uzlet köşesine çekilmiş biridir. "Onun huzuruna varınca, mânâ meylerinden sarhoş oldum." der.

Burada verdiği isim Hâsıl namlı Çelebi Seyyid, devrin önde gelenlerinden, herkesin tanıdığı ve saygı duyduğu biri olarak anlatılır.

Burada uzlet köşesinde her şeyden elini eteğini çekmişken Şehzade Üveys'ten bir mektup alır. Üveys'i şu şekilde över:

"O yardımsever şah tarafından, bahtiyarlık burcunun yıldızı, padişahlık semasının güneşi, faziletler meclisinin nuru, güzel huylar bahçesinin fidanı, ihsan ve cömertlik denizinin incisi" (49-52. b.).

²² Bu sürgünün ve defterden ismini silmek için eziyetler çekmesinin 1514 Çaldıran Seferi sonrası Tebriz'e giden Yavuz Sultan Selim'in oradan ayrılırken ulema, sanatkâr, esnaf ve işlerinde usta kişilerin İstanbul'a sürülmesi (Emecen 2016: 156) ile bir ilişkisi olabileceği uzak bir ihtimal olsa da düşünülebilir.

Sonrasında Üveys'in mektubundaki hitabından ve bir an önce gelmesini istemesinden mürettibi tanıdığı, bildiğini anlıyoruz:

“Seni görmeye müştak oldum, arzu gitti, hayal oldum, hadi acele edin ve bu muhibbinize doğru gelin, elinizden geldiği kadar acele edin, yolda at koşturun.” (56-58. b.).

Ali Bey'in Dulkadiroğulları Beyliğine 1515 Haziranından sonra getirildiği düşünüldüğünde Üveys Bey'in mecmuanın mürettibini en erken 1515'in sonlarına doğru çağırıldığını varsayabiliriz.

Arizada adını vermeyen mürettibin Üveys tarafından çağrılacak kadar devrinin bilinen bir şairi/müellifi olduğunu, mecmuadaki Tebrizli müellifler ve Müteferrikat'ta Tebriz'le ilgili 2 Farsça, bir Çağatay Türkçesi beyitin bulunmasından hareketle bir ihtimal Tebrizli olduğunu veya orada yaşadığını, Rum diyarına zorla sürülmek istenen Acemlerden biri olduğunu, devrin önemli zatlarından biri olan Hâsıl namlı Çelebi Seyyid'e sığındığını ve sonrasında vatanından istemeyerek de olsa 1515 yılının sonlarına doğru Üveys'in isteğiyle geldiğini söyleyebiliriz.

Üveys Bey'in isteğini kırmayarak gelmesi de Dulkadir Beyliğinin o coğrafyada etkisini de göstermesi bakımından önemlidir.

Bir Bey Neler Okumalı?

Üveys Bey mürettepten kendisi için bir dostu/hem-demi olacak mecmua yazmasını ister. Bu mecmuayı şöyle tarif eder:

“Benim için hem-demim olacak bir mecmua yazmanı istiyorum. Güzel, iç açıcı ve sevgililerin yüzü gibi neşe verici bir mecmua. Hikmetle ve mânâlarla dolu, erguvan renkli şarap gibi gönül çekici olsun. (Öyle bir mecmua olsun ki) o güzel kitabı okumaktan câna ve yüreğe ferahlık gelsin, bana gam gelince onu kucağıma çekeyim, gam ve keder benden uzaklaşsın, mutluluk gönlüme yerleşsin.” (72-77. b.)

Üveys'in isteklerini emir kabul eden mürettibin hazırladığı elimizdeki mecmuada beyin hikmetler ve manalar içeren eserler için *Nasihatu'l-müluk*, *Tercüme-i Nesri'l-lealî* gibi eserlerin seçildiği söylenebilir. Ayrıca *Selim-name* ve sondaki mektuplar da bu gruba dâhil edilebilir.

Sevgililerin yüzü gibi iç açıcı eserlere örnek olarak ise *Leyla vü Mecnun*, *Şükrî* ve *Sururî'nin* divanları, Müteferikkat'taki âşıkane beyitler seçilmiş diye düşünülebilir.

Mecmuada Üveys'in istediği bütün özellikleri barındıran metin ise bizce Müteferrikat'tır. Sadî'nin *Gülistan* ve *Bostan*'ından hikmetli sözler ve nasihatler, Nizamî'nin özellikle *Mahzenü'l-esrar*'ından ve diğer mesnevilerinden seçilerek alınmış hâli anlatan beyitler, rubailer, Hz. Ali'yle ilgili şiirler, birçok usta şairden alınmış Farsça beyitlerin yanı sıra o coğrafya ve Anadolu sahası için çok müstesna bir şahsiyet olan Nevayî'den âşıkane beyitler, Ahmedî'nin *İskender-name*'sinden hikmet dolu beyitler, Anadolu sahası kadar Doğu sahasında da meşhur olan Ahmed Paşa'nın kasideleri ve gazelleri, Nesimî, Habibî, Sururî gibi Hurufî şairlerden şiirler, muamma, lügaz gibi eğlenceli şiirler kısacası Türkî ve Farsî şairlerden seçkiler yapılarak bir yöneticinin/beyin hoşuna gidecek, ona hem-dem olacak “gönlün istediği güzel” bir eser hazırlar.

Genel olarak bu mecmuanın içerdiği eserlere bakıldığında Üveys Bey'in entelektüel birikimini de görmemizi sağlar: iyi yetişmiş, Farsça ve muhtemelen Arapça bilen, edebî zevki

olan bir bey. Ne yazık ki 1522'de babası ve kardeşleriyle birlikte öldürülen Üveys Bey, *Selim-name* ve *Nasihatu'l-müluk*'e düşülen tarihlerden yola çıkarak 927/1521 yılında tertip edilmiş olduğunu düşündüğümüz bu mecmuayı okuyacak kadar uzun bir ömre sahip olamamıştır.

Sonuç

Berlin Devlet Kütüphanesi Ms.or.oct. 3419'te bulunan bu mecmua, Üveys Bey'in isteğiyle muhtemelen 1521 yılında tertip edilmiş 16. yüzyılda Anadolu ve Doğu sahası arasındaki kültür alışverişini göstermesi bakımından örneğine çok az rastlanılabilecek çok değerli bir mecmuadır.

İçerdiği yedi müstakil eser ve Müteferrikat'la Fars, Çağatay ve Rum şairlerinin toplandığı çok dilli ve çok kültürlü bir coğrafyanın ürünü olarak değerlendirilebilecek bu mecmua özellikle Dulkadir coğrafyasında bir beyin neleri okuduğu, neleri okumaktan hoşlandığını göstermesi bakımından nadir rastlanan bir kırkambar, bir kültür karışımıdır.

Mecmuadaki birçok eserin ve özellikle Müteferrikat'ın sacayağı olduğunu düşündüğümüz Nevayî etkisi, Şiilik/inanç, Tebriz mecmuayı birleştiren özelliklerdir. Özellikle inanç bağlantısının mecmuanın takip edebildiğimiz son sahipleri Müderriszade Mehmed Vahîd, Hacı Bektaş Dergâhı, bu dergâhta meydancı Seyyid Ahmed Rıza'da kendini gösterir.

Bir eser gibi düzenlendiğini düşündüğümüz Müteferrikat'ta özellikle Çağatay Türkçesiyle yazan ve kaynaklarda örneğini bulamadığımız şairlerin beyitleri bundan sonra yapılacak çalışmalara yardımcı olması amacıyla eklerde verilmiştir. Bunun yanı sıra klasik Fars şairlerinin yanı sıra Farsça yazan daha çok Hüseyin-i Baykara-Nevayî-Yakub Han dönemindeki şairlerin beyitlerini içermesi dolayısıyla bu şiirlerin de ayrıntılı bir şekilde çalışılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu tür çok dilli mecmuaların derinlemesine incelemesi yapıldığında kültürel geçişkenliğin ve etkileşimin daha vazih şekilde ortaya çıkacağı aşikârdır.

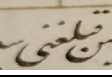
Bibliyografya

- Ahmedî (2020). *İskendernâme (İnceleme-Tenkitli Metin)* c. I. Haz. Robert Dankoff. Ankara: TÜBA.
- AKÇAY, Gülççek (2014). "Edhemî." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/edhemi-mdbir (20.07.2022)
- Alî Saferî-i Akkal'a (1389). *Kelimât-ı Kısâr-ı İmâm Alî (Dü Mecmû'a)*. Tahran: Merkez-i Pejûheşî-i Mîrâs-ı Mektûb.
- Alî-şîr Nevâyî (1996). *Leylî vü Mecnûn*. Haz. Ülkü Çelik. Ankara: TDK.
- Alî Şîr Nevâyî (2003). *Garâ'ibü's-sıgar: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*. Haz. Günay Kut. Ankara: TDK.
- Alî Şîr Nevâyî (2015). *Mecâlisü'n-nefâyis (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar)*. Haz. Kemal Eraslan. Ankara: TDK.
- ARGUNŞAH, Mustafa (1997) (Haz.). *Şükrî-i Bitlisi: Selîm-nâme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- ARSLAN, Mustafa (2018) (Haz.). *Mîhrî Hâtun Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Âşık Çelebi (2018). *Meşâ'irü's-şu'arâ*. Haz. Filiz Kılıç. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- AYAN, Hüseyin (2020) (Haz.). *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Türkçe Divanını Tenkitli Metni*. Ankara: TDK.
- BAYRAMOĞLU, Fuat (1983). *Hacı Bayram-ı Veli: Yaşamı-Soyu-Vakfı*. Ankara: TTK.
- BİLGİN, A. Azmi (2007). "Nesîmî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 33. İstanbul: TDV Yayınları, 3-5.
- Camî (1990). *Baharistan*. Çev. Nuri Gençosman. İstanbul: MEB
- ÇETİNDAG, Yusuf (2006). *Ali Şir Nevai'nin Osmanlı Şiirine Etkisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- DOĞAN AVERBEK, Güler (2019). *Bitlisli Şükrî Divanı*. İstanbul: DBY.
- DOĞAN AVERBEK, Güler (2020). "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Kataloglanmamış Türkçe Yazmalar Üzerine Tespitler." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24: 1-40.
- DOĞAN AVERBEK, Güler (2021). "The Manuscripts Oskar Rescher Sold to the Berlin State Library Between 1913-1936." *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 11, 2: 477-568.
- DOĞAN AVERBEK, Güler and Hanstein, Thoralf. (2022). "How did Oskar Rescher Take Advantage of the Manuscript Market in Turkey His Manuscript Collections in Berlin and Leipzig." *Oriental Manuscripts in Germany: Collection History Between the Academic Thirst for Knowledge, Antique Trade Across the Globe, and Imperial Claims to Power*, Berlin 29/06/2022-01/07/2022.
- DURKAYA, Hayriye (2011). "Mecmuatü'n-Nezair'in Yeni Bir Nüshası." Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- EMECEN, Feridun (2009). "Selim I." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 407-414.
- ERSOY, Ersen (2021) (Haz.). *Dîvân-ı Hafî*. Ankara: TÜBA.
- Feridun Bey (1265). *Mecmua-i Münşeat-i Feridun Bey* c I. İstanbul.
- GENÇ, Vural (2015). "From Tabriz to Istanbul: Goods and Treasuries of Shah Ismail Looted After The Battle of Chaldiran." *Studia Iranica* 44/2: 227-276.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip (1946-1951). "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası." *Türkiyat Mecmuası* IX: 35-46.
- GÖZÜTOK, Avni (2008) (Haz.). *Haydar Tilbe: Mahzenü'l-esrar (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Hafız (1992). *Hafız Divanı*. Çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: MEB.
- Karamanlı Nizamî (2020). *Karamanlı Nizamî Divanı*. Haz. Haluk İpekten. Ankara: Kültür Bakanlığı.

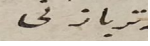
- KARTAL, Ahmet (2019). "Baykara Meclisi'nden Yansımalar: Edebî Meclisler 2." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22, 525-578.
- KARTAL, Ahmet (2020). "Baykara Meclisi'nden Yansımalar: İlmî ve Edebî Meclisler-Tarihî Olaylar-Hikâyeler 5." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25, 575-617.
- KARTAL, Ahmet (2021). "Baykara Meclisi'nden Yansımalar: Edebî Meclisler, Vâsifî Etrafında Gelişen Olaylar 7." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 27, 403-453.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih (2022). *Savaşta Yavuz Şürde Selim: Yavuz Sultan Selim Şiirleri*. İstanbul: Muhitkitap.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih (2013). "Sürûrî-i Acem." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sururi-sururi-sururii-acem-sururii> (18.10.2021)
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi* 2. b. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KUT, Günay (1989). "Ali Şîr Nevâî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 2. İstanbul: TDV Yayınları 1989, 449-453.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1959). *Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Leyla ve Mecnun Hikâyesi*. Ankara: TTK.
- MACİT, Muhsin (2017). "Şah İsmail Ahmed Paşa Divanı'nı Okudu mu?" *bilig* 80: 265-278.
Mecmua. Yazma Eser. Berlin Devlet Kütüphanesi Ms.or.oct. 3419.
Mecmua-i eşar. Yazma Eser. Danişgâh-ı Tahran 8455.
- MORKOÇ, Yasemin Ertek (2003). "Eğridirli Hacı Kemal'in Camiü'n-Nezair'i: Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme." Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Nizamî (1993). *Mahzenü'l-Esrar*. Çev. Nuri Gençosman. İstanbul: MEB
- ÖZKAN, Ferudun Hakan (2019). "Mâtemî'nin Nesrî'l-Le'âlî Tercümesi." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 91: 107-146.
- ÖZKAN, Mustafa ve İsen, Mustafa (1997). "Halîlî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 15. İstanbul: TDV Yayınları, 329-330.
- ÖZTÜRK, Mürsel (1997). "Hâtifî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 468.
- POLAT, Kadim (2016). "Alî Nazîf'in Zînetü'l-Kelâm'ı ve Türk Belâgatindeki Yeri." Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- SADIKOĞLU, S. Cengiz (1996). "Habîbî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 14. İstanbul: TDV Yayınları, 324-325.
- Sudî (2020). *Şerh-i Divan-ı Hafız: Sudî'nin Hafız Divanı Şerhi (İnceleme-Tenkitletli Metin)* c. 2. Haz. İbrahim Kaya. İstanbul: YEK.
- Süleyman Fehim (1259). *Sefinetü's-şuara*. İstanbul: Tabhane-i Âmire.
- Şah İsmail (2017). *Hatâyî Divânı*. Haz. Muhsin Macit. İstanbul: YEK.
- ŞAHİNOĞLU, Nazif (2002). "Kemâl-i Hucendî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 25. Ankara: TDV Yayınları, 226.
- ŞARİPBİKOVA, Saule (2001). "Acem Sürûrî ve Divançesi." Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Takiyüddin Evhadî (2019). *Arâfatü'l-âşıkîn ve Arâsatü'l-ârifîn*. Haz. Zebilullâh Safâ ve Âmina Fahr-Ahmed. Tahran: Merkez-i Pejûheşî-i Mîrâs-ı Mektûb.
- Takiyüddin Kaşanî (2016). *Hulâsatü'l-eşar ve Zübtedü'l-efkâr 6/7: Bahş-ı Tebriz ve Azerbaycan ve nevahi-i an*. Ed. Rukiye Bayram Hakiki. Tahran: Merkez-i Pejûheşî-i Mîrâs-ı Mektûb.
- TANMAN, M. Baha (1996). "Hacı Bektaş-ı Velî Külliyesi." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 14. Ankara: TDV Yayınları, 459-471.
- TARLAN, Ali Nihad (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. İstanbul: MEB.
- TARLAN, Ali Nihad (1997). *Necati Bey Divanı*. İstanbul: MEB.

- TOKMAK, A. Naci (2017) (Haz.). *Alîşîr Nevayî: Mecâlisü'n-nefâis I-II-Herati ve Hekimşah Mülhakati*. Ankara: TDK.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2019). *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar* c 2. 12. Bs. Ankara: TTK.
- YAZICI, Tahsin (1997). "Hâfız-ı Şîrâzî." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 15. Ankara: TDV Yayınları, 103-106.
- YİNANÇ, Refet (1989). *Dulkadir Beyliği*. Ankara: TTK.
- YİNANÇ, Refet (1994). "Dulkadıroğulları." *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 553-557.

Ek 1: Türkçe şiirler²³

(2b) ligayrihi	Katunda İlahî kamu esrâr hüveydâ Min sin haşrde kılma mana peydâ	Lügaz	Nedür ol sen mana diğil ey bâb Ki gider her yana basar mihrâb Gündüzün çün hilâl-ile gezer ol Aşşam olgaç ayagdan düşer ol
Ferd	Çünkü men yâr vaslın ister çarh hicrân gösterür Gelmese devrân bizümle varalum devrân-ile	(14a)Rubai	Erlük ü mürüvvet sehâvet erdedir Bunlar erde olmasa pes nerededir Menzile irer Alî yolın varan Nâm u nengi tolu gökde yerdedir
(3a) Ferd	Ol zamânî kim tekellüm ol büt-i zibâ kılır Derc-i dürden lutf idüp ikd-ı güher peydâ kılır	Velehu	Şehr-i ilmün çün Alîdür kapısı Ümmeting andan gerekdür tapısı Perde altında niçe gizlene ışk Vaktidür açla sırlar yapısı
(3b) Ferd	Âh eylesen denizde semek yana korharam Çarh-ı kebûd içinde melek yana korharam	Mahmud	Çekmeyen ey hecr-ara yârün firâkı mihnetin Bil ki cân virmek sehildür yârdan ayrılmak çetin Derd her kim çekmedi dermân ne bilsün kim nedür Şerbet-i hecr içmeyen bulmaz visâlün lezzetin Hâksâr isen kayırma ey dil ol dergâhda Çekmeyen bil kim aziz olmaz cihânun zilletin
(5a) Matla	Sana ni gam men bigi rüsvâ vü şeydâdın cüdâ İş manadur sen perîveş hûr-sîmâdın cüdâ	(15a) Ferd	Cennet olsun her kadem basdukça sahrâlar size Hâne-i gamda yiter bu âh-ile vâlar bize
(5b) Ferd	Dolaşma zülfine_ey gönül agzını öpegör Bahs-i mutavvel itme ki söz muhtasar gerek	Ferd	Dün gece dinlenmedün bir lahza âhumdan benimim Ey güzeller serveri geçgil günâhumdan benimim
Matla	Ger sabâ dik hem-dem irmen serv-i âzâdın bile Barmayın ey gül kayda kim bolsam sening yâdın bile	Esirî	Âh kim bir şûh mîrzânun gedâsıdır göngül Veh ki bir âşûb-ı shehring mübtelasıdır göngül
(7a) Nazire	Aksin âyîne de gördükçe benim hûrveşüm Aks için ol yakasın yırtar u aks anun-içün	Edhemî (2. beyitten itibaren 15b)	Oda yanmış bagrumı sînemde her kim görse dir Bir tenûra bengzer ol kim asalar biryân ana Aglamakdan çün tenün hâşâke döndi Edhemî Âhum odıyla semender tek tutuşgil yan ana
(9a) Mahmud	Müddeî mahrem degül hakkâ çek andan dâmenün İhtirâz ider yakîn nâ-cins olandan pâkler	Nihalî	Menden olmuşdur gezer gönglüm perî-rûlar bile Yazug ol miskîn yaman öğrendi bed-hûlar bile
(10b) Mahmud	Ömr ü hem-de[m]den haber sorgan ki hansı yahşıdur Ömr hem hoşdur velî yitmez muvâfık hem-deme	(16a)Mir Abdürrez zak	Ol şûh gönglüm aldı salıp cismüme şikest Bir tıfleş ki şâhı uşadur semer bile
Filvaki	Ol perîveş[n]lün likâsın göricek aklum yiter Sûseni şâh-ı gül üzre kim görüpdür kim biter	Sururî	Iyd u rengin raht-ıla evden çihar il salımp Men dahı hâkister-i küllan içinden silkinip
Filvaki	Kıçkirek dülbendi başda ol perî bend eylemiş Deste-i nesrîni serv üstinde peyvend eylemiş	Ferd (Fethî)	Iraklıktan şikâyet kılma Fethî Ki düşer geh iraklık gâ[â]h yokluk
(11a) Mahmud	Arturur her demde zülün ey perî sevdâ mana Handan oldu bu perîşânlık yine peydâ mana	(17a) Mahmud	Gice il uyhuda bir ay hecridin bîdâr-min Subh-ı sâdik tek uzan dün tâlib-i didâr-min
Mirza Hüseyn	Her niyâzı kim idem maksûdum anun nâzıdur İşşumun sâzı cünün zencirinün âvâzıdur	Sururî	Men ki vaslundan cüdâ hicrân elinde zâr-min Dirligimden ölmegim yegdir diyü aglar-min
(11b) Mahmud	İtmeseng bâver ki işim gice sensiz âh olur Küyün itinden haber tutgil kim ol âgâh olur	Mahmud	Gice küyung çizginüp aglar-min anca zâr-min Kim seher vakti itün tek olmanam bîdâr-min
velehu	Pâdişâhum tâ felek devri selâmetdür menm Hâtrum ey müddeî senden ferâgatdür menüm	Derdî	Ni visâlünle ferah ni fûrkatünle zâr-min Ni dirilür ni ölüv veh ni belâ bîmâr-min
Nihanî	Oda yah karşunda dâyim bendeni ey tünd-hû Tâ tütünümde göz ehli bahmasun senden berü	(17b) Ferd	Her zamân bir yâr hecrin gösterür devrân manga Ömr eger bu nev'-ile geçse gerekmez cân manga
(12a)Matla	Hâlün yüzünde gâliye-sâ kâkül örtünür Hindüya bah ki gül döşenür sünbül örtünür	Mahmud	Men nice mihnet çekem her lahza bir bed-kışden Ey ecel gel cânım al kurtar meni teşvîşden
Ferd	Âlemi gezdüm senün tek bir perî-rû görmedüm Hak bilir sana bu sözde ey perî rû görmedüm	(18a)Mirza Bayezid	Başı incilmiş yılan tek tolganur-min tâ seher Giceler yâdımga gelse zülünün pîç ü hamı
Ferd	Cânâ gamundan özge dilün âşinâsı yoh Yüzünden özge gözlerümün rûşenâsı [yoh]	(18b) Sururî	Ol serv gelür hil'-at-i sebz ile hurâmân Bir şem-sıfat k'ola yeşil kadd-ile tâbân
Mahmudo glı	Eger der-hâbam ey dil-ber visâlündür hayâlimde V'eger der-sohbetem cânâ hayâlün hem- nişinimdür	Matla	Baş götürmez bâde içmekden demî ol Türk-i mest La'li aks-i câm-ara görmüş olupdur mey-perest
(12b) Bahayî	Fursat el virmiş-iken hoş gör demi dil-dâr ile Yâ karâr elden gider yâhod bu devrân çizginür	Mir Abdürrez zak	Leyli saçun yüzünde olaldan bölük bölük Çetr-i Arab gibi tenüm oldu delük delük
(13a) Ferd	Yüz ü gözünde mu'ayyen kemâl-i sun'-ı İlah Ne yüz durur bu ne göz lâ ilâhe illâllâh		
(13b) Rubai	Saltanat tahtında her kim şâh ola Bes ra'ıyyetden gerek âgâh ola Ger habîr olsa bulardan şâh ola Olmasa şâh olmaya güm-râh ola		
Ligayrihi	Ey kim agzung goncadur zibâ cemâlüng gül durur Agladur hecring meni lîkin visâlün güldürür Arturur her lahza yüz sevdâ perîşân gönglüme Başıma yâ Rab benim bu ni kara kâkül durur		
Ferd	Ni belâlu günde yaratmış aceb Hâlık meni Her tarafın günde bin mihnet olur vâsıl mana		

²³ Aşağıdaki tabloda ilk sütunda beyitlerin buldukları sayfa, varsa şairleri/başlığı, ikinci sütunda ise şiirler verilmiştir. Şiirlerde transkripsiyon yapılmayıp yazmadaki hareketler, eklerde gösterilen yuvarlaklık-düzlük, ikili yazımlar gözetilerek olarak okunmuştur. Okunamayan kelimelerin yazmadaki şekli eklenmiştir

(20a)Esirî	Ger senün ışkun yolında ölmesem ey sım-ten Yollar üstün koy meni tâ sengsâr itsün yiten	(30b)Ferd	Ey sabâ billâh esen demde diyâr-ı yâruma Men fakîrün hâlini arz eylegil dil-dâruma
(20b) Nihâlî	Ayrılık ol gör ki baydan nâ-tüvânlıkdur manga Veh ölüm yeg bu ne ömr ü zindegânlıkdur manga	Ferd	Nâgehân fikr eylesem kim ni kişidin ayru-min Min bilür-min ni geçer ol lahza cânımdın benim
Nihânî	Ey Nihânî zülf ü ruhsârı gamından dilberün Bir güne düşdüm ki dün gün cümle yeksândır manga	Selimşah	Rûzgârın şiddeti yârun firâkı âh kim Nev-civân-iken meni ol eyledi bir köhne pîr
(22a) Mir Abdürrez zak	Göçdi sînemdin alup ol şüh-ı ranâ nâzını Resmidür Türkün yahar göç eylese 	Nihânî	Yigitligimde veh meni bir nev-civân gamı Pîr itdi pîr hürmetin itmez civân olup
(23a)Huldí	Dâg-ı hicrân birle âşik köymedin tapmaz visâl Bu ne süz bolgay ki dirler dâg-ı hicrân bolmasun	(33a) Halilî	Yâ Rab agzun piste mi yâ gonca-i handân mıdur Yâ Süleymân hâtemi yâ hokka-i mercân mıdur Nokta-i mevhumdur yâ cevher-i ferd ol ağız Menba-i mâ-i ma'în yâ çeşme-i hayvân mıdur Bâg-ı nesrindür cemâlün yâ çemen yâ büsitân Yâ gülistân-ı İrem yâ ravza-i rıdvân mıdur Nergisün câdü mıdur yâ fitne yâ ayn-ı belâ Yâ harâmî-mest yâ gâretger-i imân mıdur Söz midür nutk-ı Halilî yâ meger sihr-i helâl Yâ fütûn-ı şâ'irî yâ hikmet-i Yunan mıdur
Habibî	Kühdın gelgen sadâ aksi imes feryâdınng Nâlesinden bir eser kalmış durur Ferhâdınng	Gevherî (2. beyitten itibaren itibaren 33b)	Gül midür nâzûk vücûdun ey habîbüm yâ semen Nahl-bendüm serv-kaddün fitne lîkin yâse men Agzun için gonca tek dil-teng olupdur men müdâm Zülfün-içün batmışam başdan ayağa yasa men Şerha şerha eyledi bagrumnı kesdi togradı Ugradum tâ bir nazar sen kirpügi elmasa men Gönlümü şâm u seher zülfün uğurlar koy ki tâ Ser-nigün ol serv-kaddünden özüni asa men Mürde cismi Gevherînin oldı hayy-ı câvidân Bir nefes tâ hem-dem oldum sen Mesih-enfâsa men
(23b) Ferd	Küh her kimdin işitse kühkenning adını Âşinâ sanup çeker Ferhâdınng feryâdını	(44a) Ferd	Şehâ haddünde zülfeynüng görüp çeşmüm döker nemler Ki erseydi mesâ fecre düşer gülzâra şebnemler
Ferd	Rakîbi gele dirdüm yâr geldi Ki yaman sınımayınca yahşi gelmez	(44b) Ferd	Ey dide gel bu çeşm-ile kaş u kabaga bak Mihrâb içinde mey tolu tolmuş kabaga bak
Nihânî	Başında mey elinde kadeh göngli pür-ferah Gel gel fererrüc eyle bu çağında sâkinin Bilmen ki hansı zâhidün âhi tutup durur Kim kan kusar sürâhi kucagında sâkinin	(45b) Ferd	Bulur Hakdan murâdın ol ki erdür Dimişdür Mustafâ hayrül-beşerdür
Ferd	Dilden hayâl-i hâl-i ruhuğ çıkmason diyü Çekdüm kenâr-ı çeşmüme ey gül-izâr hâr	(46a) Ferd	Hâk yanındın götürmen başımı bil kim neden Niçe kim başım sening pâyındadır pâyındadır
(24a) Ferd	Bî-nihâyetdür günâhum gerçi ey dil-ber menüm Afv-ı bî-haddün umaram ol günâh içindeyüm	Matla	Sanma la'lün sordugun cânâ ki cânımdur benim Çeşm-i pür-hünüm döker bir katre kanımdur benim
Muamma ferd be-ism-i Ali	Ayagın baş iden şem'ün gicenün iki bahşında Bilür bir hübnun adın kim ol almışdur safiden dil	(52a) Kerimî	Nâme-i süz-ı derûnün bu Kerimînün yazup Ger kebüter bağlana bâline ser-tâ-ser yanar
Muamma	Yarım taş üstüne bir göz komuşlar Ohı bir dil-berüñg adın dimişler	Ferd (Hümamî)	Dimiş ki Hümâmî sabr iderse vefâ kılam Men sabr ideydüm velî köymez zamân geçer
(24b) Nizamî	Nâmem iltür kuş eger mazmûnün idüp kılşa şerh Saçkay od kaknüs gibi ming çâk olup minkâr ana	Ferd	Pertev-i nûr-ı cemâlün arturur sevdâ mana İrişüpdür âfitâb-ı zülf-i ruh gavgâ mana
(26a) Mirza Ferahşad	Gül gibi handân olup kıl fikr-i dünyâdan hazer Gonca dil-teng olduğu oldur ki var kalbinde zer	Ferd	Cânâ firâkî hasretin cânımda belâdur Billâ belâdur ammâ bilmen bu ni belâdur
(26b) Velehu	Tâ Ferah cân perdesine yazdı hatıng nakşını Bir kızıl vâlâya çulganmış nişânım var benim	(52b)Ferd	Umaram Hakdan cemâlin gösterür devrân mana Çok cefâlar eyleyüpdür va'de-i hicrân mana
Sururî	Mevsim-i güldü gül gibi gel câm içelüm Rehber-i işka uyup genc-i me'ânî açalum Koyalum gussa-i ferdâyı geçenden geçelüm Gıtdı gam geldi ferah toldı kadeh iç içelüm	Ferd	Bilmezem hicrân elinden niçe sözler söyleyem Yâ firâkî hasreting derdin niçe şerh eyleyem
(27a) Ferd	Sultân-ı Dulkadir yine atlandı çün semend Tokdı felek semendinin ol boynına kemend	Ferd	Mihrün odıyla yanup derd-ile bir kez çeksem âh Âhum ebr ola felek yüzün duta mahv ola mâh
Melihî	Yine cüş eyledi deryâ-yı cennet Ezelden bağlama kûsın ne minnet	Ferd	Âfitâb alur yüzündün reng-i rû ey meh-likâ Zerre tek mahv oldum uş mihründe sen kalgil bekâ
(28b) Rubai	Vaslundan eger irmeye dermâna gönül Kalmaya yolunda başa vü cânâ gönül Arz eyle yüzün şem'ini zülfün gicesi Kim şevk-ile pervâne-sıfat yana gönül	(53b) ligayrihi	Şâh-ı gül kaddün gülistân-ı melâhat bâg ana Goncador la'lün zümürüd hat yeşil yaprag ana Sidre tâvûsı boyun üstünde müşk-efşân saçun Şehper-i rûhu'l-kudüs zülfün yüzün uçmag ana Giryeden bir lâledür pür-hün gözüm kim dem-be- dem Hâl-i müşkining hayâlidür sevâd-ı dâg ana
(29a) Rubai	İş gelirmiş er başına gam değil Felege ta'n eyleme takdîr digil Kimse bilmez kim nedür encâm-ı kâr İden ol itdüren oldur şöyle bil		
Rubai	Ey felek işün budur aceb digil Senden umana vefâ aceb digil Sen kime mihr eyledün kahr itmedün Çün bu Hak takdîridür aceb digil		
Rubai	Fazluna tutdum ümidüm yâ Celil Kim senün emründe yohtur kâl u kıl Kim tevekkül kıldı mahrûm olmadı Şöyle k'İsmâ'îl ü Mûsî vü Halil		
(30a)Ferd	Hilâl ebrûna benzerdi eger olsa güneş yüzlü Güneş yüzüne ohşardı eger olsa hilâl-ebrû		
Ferd	San beyt-i ankebûta tolaşmış meges durur Bu sîne-i müşebbek içinde hayâl-i hâl		
Ferd	Ey sabâ tâ zülfün açdun gösterüp ruhsâresin Yüzün ağ olsun giderdün şimdî gönlüm karasın		

(63b) İştiyakı	şükürinün mâhiyyetin ger İştiyâkî sorsalar Ehl-i irfân katna takrîr eyle ta'rifin müdâm şöyle bir deryâdur ol kim tûl ü arz u umkî yok Lîk bir Hindisitân kozına sıgmuşdur ²⁴ tamâm
(70a) Ferd	Niçe çok başludur ol yâra sitemkâr ol diyü Baş egüp gûşına söyler kâkül-i müşkîn-i dost
Ferd	Ey dil gamıyla yahşıdır il derde hem-dem ol Anı azîz tut ki sanem yâdigâridur
(70b) Ferd	Ni umarsız ey gam-ı hicrân bu cânımdın benim Gidsenüz olmaz mıdur bir lahza yanımdın benim
(73a) Ferd	Ey serv mesken itmege gözüm özin sana Menden dönüp tamâm tutupdur yüzün sana
(74a) Ferd	Çü senden sorulur her hakk u bâtl Dahılar idiginden olma gâfil
(75b) Ferd	Niçük selâm ideyüm hiç bilmenem yâ Rab Ki görgeç ol şeh-i hüsnî revân dilim tutulur
(76a) Matla	Gül bedenler sohbeti gel meclis-i gül-rîzdir Gel temâşâ eyle kim cennet bugün Tebrîzdir
(77a) Nazire	İstemezseng ger cihân mülkinde men divâne(y)i Eyle sanam görmedüm men dahı bu vîrâne(y)i

²⁴ Kelime metinde "zıgmuşam" şeklinde dat harfi ile yazılmıştır.

Ek 2: Farsça arızanın çevirisi (181b-182b)²⁵

181b

1. İlâhî feyz olan bu nüsha, padişahlık kitabının fihristidir.
2. Çok kitap gösterir (içerir) ve ondan dolayı konuşur (onları anlatır).
3. Hem (bu vesileyle) eksiğiyle fazlasıyla yanlış yazdıklarımın ötürü özür diliyorum.
4. Kemal, fazilet ve irfan sahiplerinden; ki onlar kuşkusuz kerem ehlidirler (özür diliyorum.)
5. Söyleyeceğim ilk söz şudur: Bu gaddar felekten
6. Gönlüme nasıl elemeler geldi, canım nasıl cefalar çekti.
7. Bendenizin Rum'da nasibi neydi, bu memlekette ne yer ne içtim.
8. Birden bire kader bir bahane uydurdu ve bizi gurbet diyarına düşürdü.
9. (Aslında) Gurbet değil, yüz bin şiddet. Şiddet nedir ki, yüz bin mihnet!
10. Ben bu durumu tafsilâtla açıklarsam bu mektubum (yazım) çok uzar.
11. Hâslı, gurbet diyarına düştüğümüzde ve feleğin zulmüne katlandığımızda
12. (Felek) her gün yeni bir bahane uydurdu ve çektirdiği dertlerin çokluğu beni yıpratı.
13. Yine, başka bir bahane: 'Acem ehlinde kim varsa, bir arada
14. hepsini Rumeli diyarına sürsünler, o diyarda mukim olsunlar.
15. Acemlerden, iyi veya kötü sürülmemiş kimse kalmasın..."
16. O hüznü gürhün defterinde bu miskin de adı yazılmıştı.
17. Onun (o ismin) üstünü çizmek için ne çok meşakkat çektim.
18. O tayfanın tamamını sürdüler, onlardan kimlerin kaldığı (ise) bellidir.
19. İki üç gün sonra, başka biri teftişe geldi.
20. (geldi ki) kalmış olan kimseler varsa, onların da gönlünü gam neşteriyle yaralasin.
21. Baktım ki felek beni kahretmek niyetinde ve şehirde huzur yok...
22. Kapıdan giren her kahpe Acem müfettişi olmuş...
23. Kitaplarda gördüğüm ve âkillerden duyduğum
24. "Mutluluk hazinesi gam köşesindedir ve murada varmayınca maksut hâsıl olur"(dur)
25. Yayın büküldüğü gibi, biz de bir köşeye çekilip uzlet aradık.
26. Şehirde uzaklaştık ve bir konağın köşesine geçtik.
27. Yüce bir yer, çok makamın olduğu, gönül ehliyle dolu ve gayrıdan boş (bir yer)
28. Ser-halkaları aziz bir zat (veya Aziz adında bir zat), iyi huylu, melek gibi...
29. Cömertlikte ikinci Ali, mânâ ilminde eşsiz...
30. Riya, ucp ve kinden arınmış, fukaranın sığınağı
31. Hâsıl adında Çelebi Seyyid; bütün fazilet sahiplerinin başı.
32. Bir mum ki, güneş ışığını ondan alır; doğuda ve batıda meşhurdur.
33. Birçok vazifesi, hesapsız malı ve mülkü vardır.
34. Bunca makam ve mertebesine rağmen, bir şal ve şapka ile yetinmiş.
35. Nalınla yol kateder, ayak kabıya alışmamıştır.

182a

36. Onun huzuruna varınca, mânâ meylerinden sarhoş oldum.
37. Dünyanın varlığı o an (huzuruna çıktığımda) benim gözümde tuz buz oldu.
38. Dünya bir avuç toprak gibidir, onu terk etmekte korkulacak ne var?
39. Olana muhtaç olmayan, zamanenin başına taç olur.
40. Ve bu huzur dolu tecrit evi, kanaat ve tefrit memleketindedir.
41. Biz de, işin gereğince, bu tavır ve yolun geleneği üzere...
42. Bir kanaat köşesine çekildik, gamın elini ve kederin ayağını bağladık,
43. "biz" ve "ben"likten uzaklaştık, ucp gömleğini yırttık.
44. Benlik hayalinden kurtulmuş, fakirlik zevkinden hoşnuttuk.
45. Gönlün evi kanaat olunca, mal mülke hacet kalmaz.
46. Bu dünyada halktan yüzünü çevirecek bir köşe bulana ne mutlu!
47. Bu merteye, yüce bir payedir, bir makamdır, ne hoş bir makamdır.
48. Hâslı, bahtım bana râm ve talihim benden yana olunca
49. Gevher dolu bir mektup, o yardımsever şah tarafından
50. O bahtıyarlık burcunun yıldızı, o padişahlık semasının güneşi

²⁵ Bu metnin çevirisini yapan Dr. Öğr. Üyesi Milad Salmani'ye çok teşekkür ederim.

51. O faziletler meclisinin nuru, o güzel huylar bahçesinin fidanı
52. O ihsan ve cömertlik denizinin incisi, Şehzade Üveys bin Ali Han
53. Şefkatle ve keremle dolu
54. Mazmunu ümitle dolu, her harfinde yüz bin hâl (olan o mektup)
55. Ben kalbi kırığa geldi: "Ey gönlü yanmış! Hazır ol!
56. Seni görmeye müştak oldum, arzu gitti, hayal oldum,
57. Hadi acele edin ve bu muhibbinize doğru gelin
58. Elinizden geldiği kadar acele edin, yolda at koşturun."
59. İzzet güneşinin ışığı, saadet ve devlet maşrıkından
60. bu toprak zerresine ve âşık gönle vurunca
61. huzursuz olmama ve önümde engeller olmasına rağmen
62. mektupta sayısız lütuf ve haddinden fazla bana merhameti olduğundan
63. Allah'ın takdiri de böyle istediği için onun işaret ettiği yoldan gittim.
64. Şaha hizmet için kemer kuşandık ve dergâhının kullarından olduk.
65. Şâhın hizmetine yerleşince dertlerimin çoğunun devasını gösterdi.
66. Etmediği iyilik, yapmadığı lütuf kalmadı.
67. Onun mahallesinin köpeklerine karşı bile mahcubum, kaldı ki huyları ve davranışlarına karşı.
68. O iyi huylu, bilgi ve basiret sahibi,
69. bir gün sır incisini delerken şunu arzu ettiğini söyledi:

182b

70. "Ey kendi vatanı ve memleketinden uzak; garip ve ayrı düşmüş gamzede,
71. ey kimsesiz ve ey Rum ülkesinde kendi hem-nefeslerinden mahrum,
72. benim için hem-demim olacak bir mecmua yazmanı istiyorum.
73. Güzel, iç açıcı ve sevgililerin yüzü gibi neşe verici bir mecmua
74. Hikmetle ve mânâlarla dolu olsun, erguvan renkli şarap gibi gönül çekici olsun.
75. (Öyle bir mecmua olsun ki) o güzel kitabı okumaktan cana ve yüreğe ferahlık gelsin,
76. bana gam gelince onu kucağıma çekeyim,
77. gam ve keder benden uzaklaşsın, mutluluk gönlüme yerleşsin."
78. İhsanı haddinden fazla ve bundan önce bana çokça cömertliği için
79. Şahın emrine ve onun isteğini yerine getirmeye memur oldum.
80. O şahlar şahının ihsan bulutundan ve her zaman ışık saçan güneşinden
81. ki bu hakir, gamzede ve âşık fakirin gördüğü ihsan bulutunu
82. ilkbaharda sebze buluttan veya zerre parlak güneşten
83. bu feyzi ne görür, ne bulur; güneş böylesi bir zerreye ışık verir mi hiç?
84. Özür dileme yoluna gidip bir ömür gece gündüz medhiyeler söylersem
85. değil yüzde biri, binde birini bile şüphesiz söyleyemem.
86. İnamlarına şükür haddinden fazladır ve benim gibisinin havsalası buna yetmez
87. En iyisi ben medhietmeyi bırakıp susayım ve kendi akılsızlığa gülmeyeyim.
88. Hâsılı, o şâhın bu dilenciye ettiği fazlaca lütuflardan
89. Allah'ın adıyla ağzımı açtım ve onu (mecmuayı) yazmaya başladım
90. Türkçe, Farsça ve Arapça hikmet, nasihat ve aşk konularında
91. birkaç kitap yazdım; bir tohumdur, hâtıra kalsın diye diktim.